

HANEDÂN-I SALTANAT NİZAMNÂMESİ VE UYGULANMASI

CEVDET KIRPIK*

Giriş

Osmanlı hanedan üyelerinin sosyal hayatını, yaşayışını ve aile hukukuyla ilgili bazı meselelerini düzenleyen ilk nizamname 16 Kasım 1913 tarihinde çıkarıldı. Nizamname, hanedan azasını ilgilendiren birçok meseleyi etraflıca ele almaktaydı. Düzenlemede yer alan hususların önemli bir kısmı teamül-ü kadimden olup bazıları ise kendi devrinde ortaya çıkan bir takım sorunların çözümüne yönelik yeni konulardı.

Yüzyıllar boyu belirli geleneklerin ışığında yaşayıp giden Osmanlı hanedanıyla ilgili bir nizamname çıkarmayı gerekli kılan sebepler nelerdi? Nizamname kimler tarafından, niçin hazırlandı, içeriğinde neler vardı ve en önemlisi de nasıl uygulandı?

Hanedân-ı Saltanat Âzâsının¹ Hâl ve Mevkileri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamnâme adıyla hazırlanan Nizamname, padişahın 16 Kasım 1913 tarih ve 243 sayılı iradesiyle yürürlüğe girdi².

Nizamname, kanun mahiyetinde düzenlenmediğinden Meclis-i Meb'ûsân ve Meclis-i Âyân'da müzakere edilmemiş, dolayısıyla da *esbâb-ı*

* Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Hanedân-ı saltanat âzâsından kasıt; padişah, şehzadeler ve onların kız ve erkek çocuklarıdır. Nitekim bu husus Hanedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme'de padişah ve şehzadelerin hanedan sicilinde kayıtlı zevceleri ile sultanların kız ve erkek çocukları ve eşleri "efrâd-ı hanedândan olmayub hanedân-ı saltanata mensup" olarak adlandırılmaktaydı. *BOA, Hanedan Defteri*, No:2, s.60. Yine Şehzade Ali Vâsıb Efendi, hanedan *mensupları* ile *âzâsı* arasında farkı şu şekilde dile getirmektedir: "Hanedânımızda erkek nesline verilen ehemmiyetin bâriz işaretlerinden biri, padişah veya şehzade kızı olan sultanların çocuklarının hanedân âzâsı değil, hanedân mensubu sayılması ve bu mensubiyetin kendi çocuklarına intikal edememesidir." Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzade'nin Hâtırâtı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selaheddin Osmanoğlu, İstanbul, 2005, s.12.

² *BOA* (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *İ.DUİT* (Dosya Usulü İradeler), 2/51, 3 Teşrinisani 1329/16 Kasım 1913. Nizamnamenin adı her ne kadar Hanedân-ı Saltanat Âzâsının Hâl ve Mevkileri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamnâme ise de birçok resmî evrakta Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesi olarak geçmektedir. *BOA, İ.DUİT*, 2/52, Lef:1, 12 Kânunusani 1329/25 Ocak 1914; *BOA, İ.DUİT*, 5/104, Lef:1, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916; *BOA, İ.DUİT*, 5/142 Lef:2, 1 Mart 1336/1 Mart 1920.

mucibe layihası bulunmamaktadır³. Bu durum, Nizamname'nin hazırlanma gerekçesine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Nizamname'nin yürürlüğe girmesiyle ilgili *İradede*; “hanedân-ı saltanat-ı seniyyeye âid husûsât ve muâmelâtın temin-i intizam ve itirâdı zımnında bazı kavâid ve zavâbita rabtı muktezî görünmesiyle olbabda tanzim...” ettirildiği yazılıdır⁴. Buradan hanedan üyeleriyle ilgili bir takım hususlarda Nizamname'yi hazırlayan yahut hazırlatanları rahatsız eden bazı meselelerin olduğu anlaşılmaktadır.

Rahatsızlık verici sebeplerden ilki hanedan üyelerinin halk nazarında itibarlarının zayıflamasıydı. İtibar kaybına yol açan en önemli sebep ise hanedan üyelerinin eğitimindeki yetersizlikler yahut eğitimden büsbütün mahrum kalmış olmalarıydı. Hanedan üyelerinin bu durumu, II. Abdülhamid devrindeki yasaklar nedeniyle pek gün yüzüne çıkmamış, dolayısıyla bilinmiyordu. Ancak Meşrutiyet'le, hanedan üyelerinin halk arasına karışması gerçek durumu ortaya koydu. Sultan Reşad devrinde *Mabeyn Başkâtipliği* yapan Ali Fuat Türkgeldi, bu hususu şu şekilde dile getirmektedir: “Abdülhamid zamanında şehzadeler bir yere çıkamaz ve hariçten kimse ile ihtilat edemez olduklarından hâl ve şanları enzâr-ı nâsdan mestûr kalıyordu. Meşrutiyet ilan olunup ta bunlar meydana atılınca her halleri bütün üryânlığı ile zâhire çıktı ve bazılarının büsbütün tahsilden mahrumiyetleri anlaşıldı.”⁵ Aynı konuya dair Naciye Sultan'ın değerlendirmeleri de ilgi çekicidir: “Diğer saraylarla, diğer aile mensuplarımızla, akrabalarımız olan şehzadeler ve sultanlarla karşılıklı ziyaretler olmazdı. /.../ Yan yana olan kardeş saraylarının arasında bile yüksek duvarlar vardı. Her aile kendi husûsî âleminde yaşardı. Bir aile, diğeri ile alâkadâr olmazdı. Padişah, bayramdan bayrama ziyaret edilirdi.” Naciye Sultan, kardeşlerinin II. Meşrutiyet öncesinde okula gidemediklerini de dile getirir⁶.

Esasında II. Abdülhamid döneminde sarayda ilköğretimden yükseköğretim düzeyine kadar dersleri içeren *Şehzadegân Mektebi* ya da *Mekteb-i Âlî*

³ Bu husus Meclis-i Âyân'ın 1 Kânunuevvel 1332 (14 Kasım 1916) tarihli oturumunda meclis reisinin; “Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesi kanun şeklinde tanzim olunmadığı için bize gelmedi.” şeklindeki konuşmasından da kolaylıkla anlaşılmaktadır. *Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi*, İctima:12, 1 Kânunuevvel 1332, I, Ankara, 1990, s. 155.

⁴ *BOA, İ.DUİT*, 2/51, Lef:1, 3 Teşrinisani 1329/16 Kasım 1913.

⁵ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşitliklerim*, Ankara, 1987, s.124.

⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, cilt: II, İstanbul, 1971, s. 203-205.

adıyla bir okul vardı. Öğretmenlerin nitelikleri de devrin şartları dikkate alındığında iyi sayılırdı ama yeterli değildi⁷.

Mehmet Reşad döneminde *Mabeyn Başkâtipliği* yapan ünlü yazar Halid Ziya Uşaklıgil ile yine aynı dönemde saray mabeyncisi olan Lütü Simavi, padişahın yeterli bir eğitim görmediğini belirtmektedirler. Uşaklıgil, padişahın ve hanedan üyelerinin eğitim durumuyla ilgili şu görüşlere yer vermektedir: “Sultan Reşad tahsil görmüş, görüş ufkunu genişletecek malumat edinmiş, memleketin muhtelif kıtaları hakkında tetkikât yapmış, dünya tarihine dair tettebülarda bulunmuş, haricî siyasete müteallik görüşlere vasil olmuş bir zat değildi elbette; hanedandan hiçbirisi öyle değildi ki o öyle olsun.”⁸

Uşaklıgil, ifa ettiği görev nedeniyle padişahın ve bazı şehzadelerin eğitimlerinin ne derece yetersiz olduğunu yakından müşahede etmişti. Yazının, tahsil durumları hakkında bilgi verdiği şehzadeler; padişahın Edirne ve Selanik gezisinde birlikte oldukları veliaht Yusuf İzzeddin, Vahdeddin, Ziyaeddin ve Ömer Efendilerdi⁹.

Uşaklıgil'e göre şehzadelerin eğitimi son derece yetersiz olup, çok sıradan şeyleri bile bilmemekteydiler. O, şehzadelerin bu durumda olmalarının mesuliyetini idarecilere yüklemekte ve “şehzadeler öyle bir maişet tarzı-

⁷ Bu okul, ilk dönemlerde hanedanın birçok üyesine hitap ederken sonra bundan vazgeçilmiş, neredeyse tamamen II. Abdülhamid'in çocuklarına münhasır kalmıştı. Abdülhamid ve sonrasındaki şehzade eğitimi hakkında geniş bilgi için bkz. Cevdet Kırpık, “Şehzade Eğitimi Çağdaştırma Teşebbüsleri”, *Belleken*, sayı:261, Ağustos 2007, s. 575-612. II. Abdülhamid döneminde *mabeyn başkâtipliği* yapan Tahsin Paşa, hatıralarında padişahın kendi şehzadelerinin eğitimine büyük itina göstermesine rağmen yeterli olmadığını belirtmektedir. Tahsin Paşa bunu şehzadelerin saray dışına çıkmalarının yasak denebilecek derecede kısıtlanmış olmasına bağlamaktadır. Zaten padişah da onların eğitimlerinin yetersizliğinden sık sık şikâyet etmekteydi. Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, İstanbul, 1999, s.29-39, 172.

⁸ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İstanbul, 1965, s.336, 343-344. Lütü Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim Sultan Mehmed Reşad Hanın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim*, Günümüz Türkçesi: Sami Kara-Nurer Uğurlu, İstanbul, 2004, s.218-219.

⁹ Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, s.123, 125 ve 143. Uşaklıgil, şehzadelerle ilgili 1910 yılında gerçekleşen Edirne seyahati esnasındaki gözlemini şöyle aktarır: “Yaşlanmaya başlamış bir şehzade Meriç nehrinden bahsederken bana: ‘Meriç Fırat’la karışır değil mi? Bu iki nehir nerede buluşurlar?’ dedi. Eğer Dnieper ve Dniester nehirlerinden bahsedilseydi belki mazur görülebilirdi. Tashihe lüzum görmedim. Latife ediyor yahut beni imtihana çekiyor zannında bulunmuşçasına güldüm ve öyle geçişürdim”. 1911 yılına ait ikinci konuşmayı ise Uşaklıgil şöyle anlatmaktadır: “Bu Selanik yolculuğunda idi bu sefer genç şehzadelerden biri bana sordu: ‘Şimdi Çanakkale Boğazı’ndan çıkılınca Marmara’ya girmiş olacağız değil mi?’ Gülmemeye çalışarak: ‘Evet Selanik’ten dönerken Çanakkale’den geçip Marmara’ya gireceğiz’ dedim, anladı mı bilmiyorum.” Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s.245-247.

na mahkûm idiler ki, saray muhitinden başka bütün ufuklar kendileri için tamamıyla kapalı hükmündeydi” demektedir¹⁰.

II. Abdülhamid döneminde özgürlüklerin sınırlandırılması noktasında padişahın çocukları istisna tutulmamıştı. Yıldız Sarayı’nda oturan şehzadeler, babalarının şiddetli disiplini altında yaşar, halk arasında serbestçe gezip dolaşamazlardı. Şehrin muhtelif yerlerine nadiren ancak izin alarak gidebilir fakat gidişlerinden dönüşlerine kadar her ayrıntı padişaha derhal bildirirdi¹¹.

II. Meşrutiyet’in ilanı ve bilhassa Abdülhamid’in tahttan inmesi, hanedan üyelerinin eskiye oranla daha serbest hareket etmelerine yol açtı. Naciye Sultan, Meşrutiyet’in hanedan üyelerine etkisini şu şekilde dile getirmektedir: “Hürriyet hepimiz için büyük bir değişiklik oldu. Bu kelimenin taşıdığı mefhumu tam manasıyla kavrayamamakla beraber, bunun hayatına getirebileceği yenilikleri çocuk ruhum seziyordu. Kelimenin manasını anlamıyorduk ama değişiklikleri seziyorduk. /.../ Hürriyet bizlere saadet getirdi. Artık arabaya binerek mesire yerlerine gitmek, şehir içinde dolaşmak adet olmuştu. Dünya yüzünde görülecek birçok şey olduğunun ancak o zaman farkına varabildik. Aile ziyaretlerine gitmeler ve şehir içindeki dolaşmalar bizim için yepyeni eğlenceleri teşkil etti.”¹² II. Abdülhamid döne-

¹⁰ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s.245–247.

¹¹ A.R (Ahmet Refik Altunay), “Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri Ne Hallere Düştüler?”, *Resimli Tarih*, sayı:12, 1950, s.481. Padişahlığı sırasında II. Abdülhamid, kendi çocuklarının yanında hanedanın bütün erkek üyelerinin yapıp ettiklerini, günlük faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. Buna dair bir örnek şöyledir:

“Üsküdar Mutasarrıflığı

Aded 790

Devletlü necâbetlü Vahideddin Efendi hazretlerinin dünkü gün bir tarafa çıkmayub köşküne saat ikide Doktor Mirliva Reşad Paşa gelüb yedide gittiği.

Devletlü necâbetlü Yusuf İzzeddin Efendi hazretlerinin dünkü gün saat dokuzda Hekimbaşı Çiftliği’ne azimet ve akşam yarımında avdet eylediği ve köşküne haricden kimsenin gelmediği.

.....

Devletlü nacâbetlü Seyfeddin Efendi hazretlerinin dünkü gün saat beşde Üsküdar İskelesi’nden vapurla Kabataş’a azimet ve akşamüzeri avdet eylediği ve köşküne haricden kimsenin gelmediği ma’rûzdur olbâbda emr ü ferman hazret-i men-leh-üleminidir.

16 Şevval (1)323 Üsküdar Mutasarrıfı Hamdi”.

BOA, Y.PRK. UM (Y.PRK: Yıldız Perakende Evrakı, UM: Umum Vilayetler Tahriratu), 80/51, 16 Şevval 1323/13 Aralık 1905. Abdülhamid zamanında şehzade takibine dair bkz. BOA, Y.PRK. AZJ (AZJ:Arzuhal ve Jurnaller), 17/42, 24/Z /1297/ 27 Kasım 1880; 11/40, 19/Ş /1303/ 23 Mayıs 1886; 13/39, 13/Za/1305/ 22 Temmuz 1888.

¹² Naciye Sultan, *Enver Paşa’nın Eşi Naciye Sultan’ın Hatıraları: Acı Zamanlar*, Yayına Hazırlayan: O. Gazi Aşıroğlu, İstanbul, 1990, s. 20–21; Aydemir, *Enver Paşa*, s. 205–206. Aslında hanedan mensuplarının dışarıya açılması daha önce Abdülmecid zamanında söz konusu olmuştu. Bu dönemde kadinefendiler ve sultanlar, saray dışında gezip tozmaya başlamışlar, hesapsız alışveriş yaparak hazi-

minde diğer şehzadeler gibi gözaltında yaşayan Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzeddin Efendi de II. Meşrutiyet'le birlikte hür ve rahat bir hayata kavuşmuş olup, günlerini Dolmabahçe Sarayı'ndaki dairesinden ziyade dışarıda geçirmekteydi¹³. V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi ve onun çocukları da II. Abdülhamid'in tahttan inmesinin ardından İstanbul'un Anadolu yakasındaki değişik yerlerde köşkler kiralarak ikamet etmeye başlamışlardı¹⁴.

Bir süre Mehmet Reşad'ın Başyaverliğini yapan Hurşid Paşa'nın değişimle ilgili ifadeleri de ilgi çekicidir: "Sultan Hamid devrinde şehzade ve sultanlar birbirlerini ziyaret etmeye bile korkarlarken, Meşrutiyet'ten sonra durum değişti. İfrattan tefrite gidildi. Bazı şehzadelerin en alelâde halk tabakaları arasında dolaştıkları, eğlence yerlerine gittikleri görüldü."¹⁵

Mehmet Reşad'ın 1909'da tahta çıkmasıyla bir yandan şehzadelerin özgürlükleri artarken bir yandan da ilginç şekilde toplum nezdinde itibar kaybına uğramaya başladılar. Yetersiz eğitim ve sosyal hayattan soyutlanmışlık, hanedan üyelerinin beklenen düzeyde davranış olgunluğuna sahip olmadığını gösterdi. Şehzadelerden bazıları dikkatten kaçmayacak derecede ölçsüz davranmaya ve bu nedenle tepki çekmeye başladılar. Bu da hanedanın topyekûn itibar kaybına yol açmaktaydı.

Ahmet Refik Altınay'ın aktarımına göre itibar kaybına uğrayanların başında Mehmet Reşad'ın oğulları gelmekteydi. Adeta birer "şehir külhanbeyisi" gibi yetiştirilen Ömer Hilmi ile Ziyaeddin Efendiler, bilhassa babalarının tahta geçmesinin hemen ardından eğlence yerlerinde boy göstermeye başlamışlardı. Bunlar, "Beyoğlu'nun âdî sefahât evlerine postu sermişler; bu yüzden de ecnebîler arasında birçok dedikodulara sebebiyet vermişlerdi."¹⁶

nenin büyük miktarlarda borçlanmasına sebebiyet vermişlerdi. Abdülmecid bunun önüne geçmek için büyük çaba sarf etmişse de istediği sonucu elde edememişti. Nitekim bu gerçeği padişah, Hersek'e gidecek olan Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa veda için huzuruna çıktığında şöyle dile getirmişti: "Allah selamet versin. İnşallah muvaffak olup gelirsin. Lâkin beni bulamayacaksın. Yakın vakitte gelsen de bulamazsın. Beni karılarım ile kızlarım bitürdü." Cevdet Paşa, *Maruzat*, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul, 1980, s. 8, 11-12, 19, 25. Aynı konuyla hakkında bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 13-20, Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun, Ankara, 1991, s. 54-59.

¹³ Bedî Şehsuvaroğlu, "Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'ye Dair", *Hayat Tarih*, Haziran 1974, s. 13-16.

¹⁴ Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzade'nin Hâtıratı*, s. 33-34.

¹⁵ Hurşid Paşa, "Sultan Reşad'ın Başyaveri Hurşid Paşa'nın Saray Hatıraları", *Hayat Tarih*, sayı:4, 1965, s. 89.

¹⁶ Ziyaeddin Efendi bir gün Kadıköy'deki Kel Hasan'ın tiyatrosuna gitmiş, burada aşağı tabakadan bir kadınla ilişki kurmuş, durumunun kadının dostu olan Kel Hasan tarafından öğrenilmesiyle,

Şehzadelerin sergiledikleri davranışlar, hükümet çevrelerini ve sarayı rahatsız etmekteydi. Nitekim Mehmet Reşad'ın oğullarının davranışlarından rahatsız olan mebusların Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey'e müracaatla rahatsızlıklarını dile getirmeleri üzerine o, durumu padişaha arz etmişti. Padişah, Ahmed Rıza Bey'e "çağırın da nasihat edin, isterseniz Mahmud Şevket Paşa da birlikte olsun" demişti. Onlar, bir vesile ile söz konusu şehzadeler Ömer Hilmi ve Ziyaeddin Efendi'ye nasihat ettiler. Tavsiyeler karşısında şehzadelerden birinin "Ahmed Rıza Bey, sizin gibi hürriyet için bu kadar çalışmış ve bu memlekete hürriyet vermiş bir zat tarafından hürriyetimizin tahdid edilmek istenilmesini acâib gördüm" demesi üzerine Ahmed Rıza Bey; "dünyanın en hür memleketi olan Paris'te, insanların en hür ve hürriyetperver olanı Mösyö Clemanceau ki bugün başvekilidir bir kahveye gidip oturamaz, sokakta bir şey içemez, hürriyeti, vazifesine mevkiine ait kayıtlarla sınırlıdır. O makamda bulunduğca istediği gibi hareket edemez. Siz de padişahımızın oğulları olmak şerefinden çıkınız, istifa ediniz, halkın arasına geçiniz o vakit istediğiniz gibi harekette, sokakta herkesin içinde gezip oynamakta hürsünüz" demişti¹⁷.

Söz konusu şehzadelerin dışındaki hanedan mensuplarının da şikâyete değer davranışları olmalıydı. Nizamname'nin çıkarılmasından yaklaşık iki buçuk ay kadar sonra yayınlanan bir *İradede*¹⁸ Nizamname'nin çıkarılma sebeplerine işaret eden bazı hususlar dikkati çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki önceden devreden ve Mehmet Reşad'ın tahta geçmesiyle daha da belirgin hale gelen hanedan mensuplarının durum, tutum ve davranışlarından kaynaklanan rahatsızlık devam etmekteydi. *İradede* şehzadelerin halk nazarında ağır başlılık ve şereflerini korumalarına itina etmeleri gereği vurgulandıktan sonra bunu temin için yapılması gerekenler sıralanmış ve bazı yasaklar getirilmişti. Bu yasaklar, istenmeyen muhtemel davranışların önüne geçmekten çok, alışkanlıkları engelleme çabasına yönelik gibi görünmektedir¹⁹.

adı geçen tarafından dövülmüştü. Bu esnada kendisinin şehzade olduğunu söyleyen Ziyaeddin Efendi'ye Kel Hasan: "Hâşâ... Sen şehzade değil, adı bir külhanbeyisin... Hem âlemin gözleri önünde böyle bir halt yiyorsun hem de şehzadelige iftira ediyorsun ha..." demiş ve ilave etmişti: "Çağırın şuradan bir polis, şehzadelige iftira eden şu herifi teslim edeyim." Altunay, "Son Devrin Osmanlı Şehzadeleri Ne Hallere Düştüler?" *Resimli Tarih*, s.483.

¹⁷ Bülent Demirbaş (Yayınlayan), *Meclis-i Mebusan ve Âyân Reisi Ahmed Rıza Bey'in Anıları*, İstanbul, 1988, s. 50-51.

¹⁸ *BOA, İ.DUİT*, 2/53, 19 Kânunusani 1329/1 Şubat 1914.

¹⁹ Nitekim nizamnamenin çıkarılmasından sonra içki içmekten dolayı II. Abdülhamid'in oğlu şehzade Abdülkadir Efendi ev hapsine çarptırılmıştı. *BOA, İ.DUİT*, 4/42. 23 Rebiyülâhır 1332/9 Mart

Hanedan üyelerinin sergiledikleri davranışlar dikkatleri üzerlerine çekmelerine neden olmaktadır. Alderson'a göre imparatorluğun sonlarına doğru hanedan üyeleri "sosyal ahlâk çöküntüsü ile lekelenmişti." Hatta ona göre "halkın bu ahlâksızlığı reddetmesi, milliyetçilerin hanedanı yıkma amaçlarını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır."²⁰

Şehzadeler, bu davranışlara ilave olarak Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında siyasî faaliyetlerin içerisine de girmeye başladılar. Özellikle 23 Ocak 1913'teki Bab-ı Âli Baskını'ndan sonra ülke idaresini ele geçiren İttihat ve Terakki hükümeti döneminde şehzadelerin faaliyetlerinden yöneticiler son derece rahatsız oldular. Bu dönemde veliaht Yusuf İzzeddin Efendi ile kardeşi Abdülmecid Efendi mevcut padişahın yetersiz olduğunu belirterek tahttan indirilmesini istiyorlardı. Bu konuda özellikle Yusuf İzzeddin Efendi, Sadaret ve Harbiye Nazırlığı vazifelerini yürüten Mahmut Şevket Paşa'ya birçok defa müracaat etmişti. İttihat ve Terakki yöneticileri ise hükümet darbesinden sonra bir de padişah değişikliği ile uğraşmak istemediklerinden bu istekleri kesin bir dille reddetmişlerdi. Bab-ı Âli Baskını'ndan sonraki dönemde siyasi faaliyetlerinden en fazla rahatsız olunan şehzade ise ikinci veliaht Vahdeddin Efendi idi. İktidar partisi yöneticileri, şehzadenin kendi aleyhlerinde çeşitli tertipler içerisine girdiğini düşünüyor, bundan dolayı da aralarında bir gerilim bulunuyordu.

Mahmut Şevket Paşa bir gün padişaha: "Böyle, şehzadelerin siyasetle uğraştığı devlette ben sadrazamlık edemem" demişti. Padişah ona Vahdeddin ile konuşmasını tavsiye edince Sadrazam şehzadeyle bir görüşme yaptı fakat iki buçuk saat süren görüşme daha çok bir münakaşa şeklinde geçti. Görüşmede Mahmut Şevket Paşa şehzadelerin siyasetle uğraşmasına bir sadrazam olarak müsaade edemeyeceğini, Rumeli'nin elden çıktığı bir dönemde bunun sakıncalı olduğunu, isterse bir kanun yahut padişaha müracaatla bir irade çıkartabileceğini belirttiikten sonra "fakat her halde şehzadeleri siyasetle uğraşmaktan men edeceğim" demişti.

Böylece şehzadelerin faaliyetlerinden rahatsız olan hükümet, onların faaliyetlerine sınırlama getirecek bir kanundan söz etmeye başlamıştı. Öte yandan Mahmut Şevket Paşa Ahmed Rıza Bey'le şehzadelerin durumlarını düzeltmeleri konusunda daha önceden onlara nasihat veren bir kişiydi. Üstlendiği vazife icabı hanedanın durumunu yakından bilmekteydi. Kanun

1330/22 Mart 1914. BOA, DH. KMS (DH: Dâhiliye Nezareti Belgeleri, KMS: Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri), Lef:4, 17/23, 24 Rebiyülâhır 1332/9 Mart 1330/22 Mart 1914.

²⁰ A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, Çeviren: Şefaettin Severcan, İstanbul, 1998, s.159.

çıkarılacağı yolundaki ifadeler şehzadelerin hiç hoşuna gitmemiştir. Vahdetin ile Abdülmecid Efendiler, kanunla ilgili olarak “biz bunu kendimize hakaret telâki ederiz” demişlerdi. Sadrazam ise anılarında Vahdeddin’i siyasetle uğraşmaktan vazgeçirmeye kararlı olduğunu belirtmektedir.

Mahmut Şevket Paşa, Vahdeddin’i siyasetten men etmenin yolunu sarayında göz hapsine mahkûm etmek suretiyle buldu. Bu konudaki kararını veliaht Yusuf İzzeddin Efendi’yle paylaştı. Daha sonra padişaha da bilgi ulaştırıldı. Fakat göz hapsinde tutulmayanları kontrol etmek mümkün olmuyordu. Örneğin Abdülmecid Efendi, İstanbul’un İngiltere Büyükelçisi ile bir görüşme yapmış, görüşme gazete sütunlarına yansımıştı. Sadrazam bu görüşmeden son derece rahatsız olmuştu²¹.

Şehzadelerin giriştikleri siyasî faaliyetler nedeniyle hükümette onların hareket alanlarını sınırlandırıcı düzenleme yapılması konusunda bir fikir oluşmaya başlamıştı. Bu durumdan en fazla rahatsızlık duyan da şüphesiz Mahmut Şevket Paşa’ydı. Ancak sadrazamın 11 Haziran 1913’te bir silahlı saldırı sonucu öldürülmesi bu düşüncenin hayata geçirilmesini engelledi. Mahmut Şevket Paşa döneminin Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa, onun yerine geçince aynı hususa dair çalışmaları devam ettirdi.

Ülke yönetiminde aktif rol alanların düşüncelerinin yanında değişik kesimlerden insanlar hanedanın durumuyla ilgili farklı çözüm önerileri sundular. Saray çevresinden Mehmet Reşad’ın Başyaveri Hurşid Paşa da bir hanedan kanunu taslağı hazırlamış fakat önerileri pek dikkate alınmamıştı²². Nizamname’nin hazırlık ve yayın aşamasında *Mabeyn Başkâtibi* görevini sürdüren Ali Fuat Türkgeldi’nin konuyla ilgili düşünceleri şöyleydi: “Bir milletin re’s-i idaresinde bulunan bir hanedân efrâdının muhafaza-yı haysiyetleri elzem olduğundan bu hâle karşı bir çare bulunmasını çok düşündüm ve düşündüklerimi bir gün tafsilatıyla Sultan Reşad’a arz ettim...” Başkâtibin çözüm önerileri şunlardı: 1. Şehzadelerin tahsillerine önem verilmesi. Çünkü onların halk nazarında mevkilerini yükseltmek öncelikle çağın gereklerine göre bir tahsil almalarıyla mümkün olabilecekti. 2. Sultan ve şehzadelerin denkleri olmayan kişilerle evlenmelerinin engellenmesi. 3. Sultanlarla şehzadelerin birbiriyle evlendirilerek müreffeh bir hayat yaşamalarının temin edilmesi. Türkgeldi’nin son önerisinin dayanağı hanedanın ekono-

²¹ Mahmut Şevket Paşa, *Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü*, İstanbul, 1988, s. 33, 37, 42–43, 47, 49, 56, 58–60, 63–64, 87, 105–106.

²² 13 Eylül 1911 tarihli taslakta hanedan azasının tahsilleri ve evlilikleri gibi konulara değinilmekle birlikte daha çok sarayın işleyişi ile ilgili meseleler yer almaktaydı. Hurşid Paşa, “Sultan Reşad’ın Başyaveri Hurşid Paşa’nın Saray Haturaları”, *Hayat Tarih*, sayı: 5, 1965, s.64.

mik anlamda yaşadıkları sıkıntıyı gidermeye yönelikti. Çünkü ona göre hanedanın itibar kaybına yol açan diğer bir durum da hanedanın yaşadığı ekonomik zorluklardı. Meşrutiyet'ten önce yeterli maaş alan üyeler, “tensikât-ı umûmiye” sırasında tahsisatlarının azalmasıyla geçim sıkıntısı yaşamaya başlamışlar, bundan dolayı da borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmışlardı²³.

Hanedanın durumunun iyileştirilmesi konusu, saraya yakın çevrelerin dışındaki fikir adamlarından bazılarının da ilgi alanına girmektedir. Örneğin II. Meşrutiyet döneminde Dr. Abdullah Cevdet'in çıkardığı *İctihat* mecmuası etrafında toplanan Garpcılar, 1912 yılında Batılılaşma konusunda “sistematik bir plan” hazırlamışlardı. Yerli ve yabancı pek çok yazar tarafından Abdullah Cevdet'e atfedilen bu planın ilk maddesi, hanedan üyelerinin ve bilhassa şehzadelerin eğitimi ile ilgiliydi. Bu konuda Avrupa'nın örnek alınması gerektiği belirtilerek, şehzadelerin Avrupa'da olduğu gibi orduda görevlendirilmesi önerilmekteydi²⁴. *İctihat*'ın hanedan üyelerine olan ilgisi 1913 yılında da devam ediyordu.

Mahmut Şevket Paşa ile şehzadeler arasında sürtüşmenin cereyan ettiği ve paşanın hanedan üyelerini siyasetle uğraşmaktan men etmeyi planladığı günlerde Celal Nuri'nin *İctihat*'taki yazısının başlığı “Hanedân-ı Saltanat Kanunu”ydü. 20 Mart 1913 tarihindeki yazısında²⁵ Celal Nuri böyle bir kanuna duyulan ihtiyacın her geçen gün biraz daha fazla hissedildiğini belirttikten sonra şu satırlara yer veriyordu: “Bu hanedânı hüsn-ü muhafaza bir vazife-i millîyedir. Dünyada her şey tanzim, her madde bir kanuna idhal edildiği halde maa-t-teessüf, hanedân-ı hükümdârîye âid husûsat mühmel bırakılmıştır. Avrupa hanedânlarının mektub veya gayri mektub kanunları, an'aneleri, zâbita usûlleri, âdetleri, intizamları var iken teessüf olunur ki bizde bu cihet dahi bir çok husûsat gibi unutulmuş kalmıştır. Osmanlı Devleti Osmanlı hanedanına merbuttur ve bizde yapılacak terakkîyâta yuvarıdan, makam-ı saltanattan başlamak iktizâ eder.” Celal Nuri çıkarılacak kanunun “devletin kuvve-i teşrîyesinden geçmiş bir kanun” olmaması ve alelâde bir kanun muamelesi görmemesi gerektiğini ileri sürmüştü.

Celal Nuri milletin hanedan üyelerine maaş verdiğini, bundan dolayı hanedan üzerinde hakkı olduğunu, bu hakkın Osmanoğulları ailesinin va-

²³ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s.124-125.

²⁴ M. Şükrü Hanoğlu, “Batılılaşma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: V, İstanbul, 1992, 150-151.

²⁵ Celal Nuri, “Hanedân-ı Saltanat Kanunu”, *İctihad*, 7 Mart 1329/20 Mart 1913, nr:57, s.1257-1261.

kar ve azametini daima muhafazadan ibaret bulunduğunu belirtmişti. Yazar yazısının devamında; “Millet padişahlarını büyük mevkide ve bi-hakkın vazife-i saltanatı ifâya kadîr bir ehliyyette görmek hakkına mâlik değil midir?” diye soruyordu. Hanedan üyelerinin sosyal hayatlarının belirli sınırlamalara tabi olması gerektiğini belirten yazar hanedanın bir anlamda devleti, milleti ve İslâmiyet’i temsil ettiğini belirtiyordu: “İnsaf ile düşünelim: Hiçbir usûle hiçbir kâideye merbut olmayan bir aile efrâdı nasıl tereddî etmez? Böyle bir adam nasıl vaktini geçirir? Canı sıkılmaz mı? Hanedan kanunu olmaması her nev’i serbestîye mahall verebilir. Bundan da pek büyük fenalıklar zuhur eder. Haysiyeti muhal şeyler olur. Erkân-ı saltanattan birinin bir münasebetsiz hareketi devleti, milleti, İslamiyet’i pek küçültür.”

Celal Nuri, hanedan üyelerinin evlilikleri ile eğitimlerindeki yetersizliklere ve düzensizliğe de vurgu yaptıktan sonra şunları dile getirmişti: “Bu gün erkân-ı saltanattan bir şehzade pespâyeye bir adamın kızına varabilir mi? Kezâlik bir sultan fûrû-mâyeye bir Hıristiyan’ı Müslüman edip onunla izdivac etse caiz mi? Bir şehzadeyi pederi, Katolik papazlarının Kadıköy’deki mekteplerine veya bir manastıra berâ-yı tahsil gönderse acaba caiz olur mu?” Yazar, Almanya ve Avusturya hanedanlarını örnek göstererek bu ülkelerde bir hükümdar evladının sadece kendi isteği ile evlenemeyeceğini, dengi olmayan biriyle evlenmesinin mümkün olmadığını, bir şehzadenin istediği yere gidemeyeceğini, istediği sanatı icra edemeyeceğini, dükkân açamayacağını özellikle siyasilerle irtibata geçerek onların meclislerine katılmayacağını, kurallara uymayan üyelere hükümdarın ceza verme yetkisinin bulunduğunu daha başka misallerle anlatmakta, kıyaslamalarına devam etmekteydi.

Celal Nuri, hanedan üyelerinin gündelik ve siyasî hayatlarının, evlenme-boşanma usullerinin velhasıl her nevi hususun kanunla düzenlenmesi gerektiğini dile getirmişti. Yazarın makalede değindiği ve önerdiği hususların önemli bir kısmı adeta Nizamname’nin gerekçelerini ve taslağını oluşturur nitelikteydi. Makalede dile getirilen çekinceler Nizamname’de aşağı yukarı giderilmiş, bağlantılı konularda da düzenlemeye gidilmişti. Nizamname, makalenin yayınlanmasından yaklaşık sekiz ay kadar sonra yürürlüğe girmişti. Zamanlama dikkate alındığında Nizamname’yi hazırlayanların Celal Nuri’den etkilenmesi kuvvetle muhtemelse de dönemde kamuoyunun benzer bir beklenti içinde olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu hususta İttihat ve Terakki Fırkası’nın kararlı tutumu, düşünceden icraata geçilmesi noktasında etkili oldu. Partinin *Bâb-ı Âli Baskını*’yla ülkede iktidarı mutlak surette ele aldığı sırada baskının lideri Enver Bey, hanedandan merhum şehzade

Süleyman'ın kızı Naciye Sultan'la nişanlıydı. Nişanlısına yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre Enver Bey, şehzadelerin eğitimi ve genel anlamda da hanedan işleriyle ilgilenmekteydi²⁶. Enver Bey bu mektupları yazdığı sırada bir yandan evlilik planları yaparken bir yandan da Harbiye Nazırlığı için girişimlerini sürdürmekteydi. Mektupta şehzadeler için uğraştığını dile getirmesi ve daha sonraki dönemde şehzadelerle ve genel anlamda hanedan işleriyle yakından ilgilenmesi, onun Nizamname'nin hazırlanmasında etkili olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Enver Paşa'nın tutumu, Türkgeldi'nin önerileri ve bu konuda Celal Nuri gibi bir kısım düşünürün fikirleri ve nihayet dönemin sadrazamı Said Halim Paşa'nın girişimleriyle Nizamname hazırlandı. Nizamname hükümlerinin oluşturulmasında Osmanlı teamüllerinin yanında Avrupa'dan da yararlanılmıştı. Türkgeldi, bu hususla alâkalı olarak; "Said Halim Paşa (nın) Avrupa saray-ı hükümdârîlerinde mer'îyy-ül-icra olan hanedân nizamnâmelerini celb ile bunlardan iktibas ve ahkâm-ı esâsiyemize tevfiik sûretiyle, âzâyı hanedânın velâdet ve izdivac ve vefâtlarında tatbik olunacak ahkâmı câmi bir nizamnâme tertip ettirmiş..." olduğunu belirtmektedir²⁷.

Hazırlanarak yürürlüğe girmesinde İttihat ve Terakki Fırkası'nın aktif rol alması, dönemde Nizamname'ye duyulan ihtiyacın giderilmesine yönelik bir girişimdi ve kamuoyu ile parti önde gelenlerinin beklentilerine de cevap

²⁶ Enver Paşa'nın nizamnamenin çıkarılmasından on gün sonra 26 Kasım 1913 tarihinde Naciye Sultan'a yazdığı mektubundaki şu ifadeleri hanedan meseleleriyle yakından ilgilendiğinin açık bir göstergesidir: "Eğer tarihimizi harita üzerinde takib ederek okusanız, ecdadınızın o yorulmak, yılmak bilmeyen azimleriyle Viyana'ya nasıl gittiklerini görüp, o azim fütühâtı seyrederek, sonra da hanedânın zevk ve sefahâte meyli ve milletin fedakârlıkta kendilerine peyrev olacaklara uyarak ne kadar gerilediğini anlarsınız. Bu gün hani o Kosova meydan muharebesinde şehid olan Murad Hüdavendigâr, hani onu Macaristan dâhilinde Viyana'ya kadar ilerledikten sonra, son seferinde artık pek ihtiyar olduğu halde Zigetvar kalesini muhasarada vefat eden Sultan Süleyman Kanuni. Fakat bunlar nasıl bizim için medâr-ı fâhr bundan sonra da hepimiz onların ahfâdına lâyük olacak surette çalışmamız için hep bunları bilmek lazım değil mi güzelim? İşte biraderleriniz şehzadeler hazretleri için uğraşmam hep bu esasa mebnidir. Hele siz onlardan geri değilsiniz ve geri kalmayacaksınız ruhum!" Arı İnan (Yayıma Hazırlayan), *Enver Paşa'nın Özel Mektupları*, Ankara, 1997, s. 281-283. Aydemir, Enver Bey'in Naciye Sultan'a yazdığı mektuptaki bu ifadeleri yorumlarken şunları dile getirmektedir: "Görünüyor ki Enver Bey, eğer saraya girer ve hele kabinede de tek söz sahibi olursa, önünde bir de hanedan meselesi olacaktır. Hanedanı ıslah etmek, okutmak, onlara yeniden, Viyana'ya kadar yürümüş olan atalarının azim ve karar gücünü vermek!" (Aydemir, *Enver Paşa*, s.424-425). Enver Bey, Edirne'den 24 Ağustos 1913'te Naciye Sultan'a yazdığı bir başka mektubunda da "Büyük Efendi hazretlerini (Abdülhalim Efendi C.K) Avrupa'ya göndertmek istiyorum. Kendilerinin iyiliğinden başka bir şey düşünmediğimden sizin de bu hususta bendenize yazmanızı isterim ruhum." (İnan, *Enver Paşa'nın Özel Mektupları*, s. 332-333). Gerçekten de şehzadenin 1915 yılı itibariyle tahsil için Almanya'da bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, *İDÜİT*, Lef:12, 27 Teşrin-i evvel 1331/9 Kasım 1915).

²⁷ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s.121, 125.

veriyordu belki ama Nizamname'nin hazırlanması ile parti, ülke yönetiminden sonra hanedan işlerinde de söz sahibi olmaktadır.

Netice itibarıyla hanedan üyelerinin eğitimlerindeki eksiklikler, sosyal hayata katılımı birlikte yaşadıkları sorunlar, siyaset adamlarıyla ters düşmeleri ve ekonomik durumlarının yetersizliği gibi nedenler Nizamname'nin hazırlanmasında etkili olmuştu. 16 Kasım 1913'te yürürlüğe giren Nizamname'de 1914 yılı başlarında bazı küçük değişiklikler yapıldı. Nizamname, Sultan Vahdeddin zamanında hazırlanan Hanedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme'nin 7 Şubat 1922 tarihinde yürürlüğe girmesine kadar uygulamada kaldı ve Kararname'ye de temel teşkil etti.

Nizamname 24 madde ve bir de "madde-i münferide"den oluşmaktaydı. Bu çalışmada konu bütünlüğü içeren maddeler ve uygulamalar belirli başlıklar halinde incelenecektir.

1. Padişah

Nizamname'nin birinci maddesinde padişahın hanedan nezdindeki yeri şu şekilde belirtilmişti: "Zât-ı hazret-i padişâhî hanedân-ı hümayunlarının bil-cümle âzâsı üzerinde bir teftiş ve nezâret ve inzibat hak ve salâhiyetini hâiz olup bunun da başlıca ahkâmı iş bu nizamnâme ile tayin olunmuştur."

2. Veliahd-ı Saltanat

Nizamname'de padişahın sonra veliahdın statüsünün belirlenmesine dair de bağımsız bir madde konulmuştu. "Madde-i münferide" adıyla konulan madde şöyleydi: "Veliahd-ı saltanatın mevkii ve sıfat-ı resmîyesi taayyün etmiş olduğundan merâsim-i devlete iştirak ve süferâ ve ricâl-i siyâsiyenin ziyarât-ı resmîyelerini kabul hakkını hâizdir." Her ne kadar veliahtla ilgili bu şekilde doğrudan bir madde bulunsada Nizamname'nin değişik maddelerinde veliahtla irtibatlı bir takım diğer hususlar da bulunmaktaydı. İkinci maddenin son cümlesinde; "Usûl ve teamül-ü mahsus-ı kadîmi vechile vâris-i saltanat olacak olan şehzade "veliahd" unvanını ihraz eder." denilmekteydi. Veliahd unvanlı şehzade Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in doğal üyesi olduğu gibi Meclis'e başkanlıkta yapabilmekte, Meclis'in toplanması hususunda padişaha arz ve takirde bulunabilmekteydi.

Veliahdın statüsünün belirlenmesi önemliydi. Çünkü veliahtlar öteden beri padişahlar için sıkıntı kaynağı olmuştu. Bilhassa *Kafes Sisteminin* gevşemesi, bir takım devlet adamıyla görüşmeyi ve belki de etkilenmeyi müm-

kün kıldığından padişahların tedirginlikleri artmıştı. Bu nedenle Sultan Abdülmecid, sadrazam Mehmet Ali Paşa'ya bir gün dönemin veliahdı Abdülaziz'i kast ederek "Paşa, ben efendiden sıkılır oldum" deyince sadrazam, "gece çiftlikten gelürken kurşun ile" vurdurmayı teklif etmiş, fakat padişah bu öneriyi kabul etmemişti. Cevdet Paşa'ya göre Abdülaziz'in tahta geçmesini engellemek için saltanatın büyükten büyüğe geçmesi usulünün kaldırılması hususu İngiliz elçisi Canning'e sorulmuş fakat elçi buna karşı çıkmıştı²⁸.

II. Abdülhamid de kardeşi veliaht Mehmet Reşad'ı diğer şehzadelere göre daha sıkı bir şekilde kontrol etmiş²⁹, hatta 19 yıl boyunca yüzünü bile görmemişti³⁰. Dolayısıyla II. Meşrutiyet öncesinde veliahdın devlet merasimlerine katılması, bir kısım devlet adamlarına resmi ziyarette bulunması mümkün olmamıştı.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra bu konuda köklü bir değişime gidildi. Yeni dönemin veliahdı Yusuf İzzeddin Efendi sık sık padişahın yanında görülmeye başladı. Veliaht, Mehmet Reşad'ın tahta çıkışından kısa bir süre sonra gerçekleşen törenlere katıldı, yurt gezilerinde padişahın yanında yer aldı. Hatta padişahı temsilen Avrupa seyahatlerine çıktı, bir kısım ülkelere resmi ziyaretlerde bulundu. Örneğin 1910 yılı baharında VII. Edward'ın cenaze merasiminde bulunmak üzere İngiltere'ye ve 1911 yılında da yaz sonu askeri manevralarını izlemek üzere Alman imparatoru Wilhelm'in davetlisi olarak Almanya'ya gitti. Bu ülkeye giderken Romanya'ya da uğrayarak kralla görüştü. Yusuf İzzeddin Efendi'den sonraki veliaht Vahdeddin ise 1916 yılının Ekim ayında Avusturya imparatoru ve Macaristan kralı François Joseph'in cenaze merasiminde bulunmak üzere bu ülkeye ve 1918 yılında bu kez imparatorun daveti üzerine Almanya'ya gitti³¹.

²⁸ Cevdet Paşa, *Maruzat*, s.26-27.

²⁹ Veliaht Mehmet Reşad, Beşiktaş'taki sarayından çıkarak Zincirlikuyu'da kendisine tahsis edilmiş olan kasrına giderdi. Şehzadenin gidişi, gelişi ve kasırdaki faaliyetleri memurlar tarafından gözetlenir ve padişaha rapor edilirdi. Ali Said, *Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, Hazırlayan: Ahmet Nezihi Galitekin, İstanbul, 1994, s. 141-142. Veliahdın günlük faaliyetlerine dair jurnaller için bkz. *BOA, Y. PRK. AZJ(Y.PRK:Yıldız Perakende Evrakı, AZJ: Arzuhal ve Jurnaller)*, 2/87, 5.C.1296/26 Mayıs 1879; *Y.PRK. AZJ*, 5/31, 10.C. 1299/28 Nisan 1882.

³⁰ Aydemir, *Enver Paşa*, s. 205.

³¹ Yusuf İzzeddin Efendi, 14 Ağustos'ta Harbiye Mektebi'ndeki mükâfat tevzii törenine, padişahın Bursa ve İzmit seyahatine ve Meclis-i Mebusan'ın açılış törenine padişahla birlikte katılmıştı. Veliaht daha sonraki yurt gezilerine de padişahla birlikte katıldı. Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Görüşmelerim*, s.52-53, 55-56, 69, 100, 158-159, 239-244, 247-254.

Sonuçta veliaht, Meşrutiyet döneminde ülke dışındaki gelişmeleri, memleketi, milleti, devleti, devlet yönetimini ve devlet erkânını daha yakından tanımaya başladı. Nizamname ile veliahdın yeri padişahın kişisel özellikleri ve inisiyatifine bırakılmayarak hukuki bir zemine oturtulmuş olması son derece önemliydi. Hanedân-ı Saltanat Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in doğal üyesi olması ve bazen Meclis'e başkanlık etmesi, padişah olduğunda devlet çarkının işleyişinden haberdar olmasına vesile oldu.

3. Hanedan-ı Saltanat ve Kullanacakları Unvanlar

Padişah ve veliahttan sonra hanedanla ilgili diğer kavramlara yer verilmişti. İkinci maddede *hanedan-ı saltanat* kavramı ile hanedan azasının kullanacakları unvanlar zikredilmekteydi: "Hanedân-ı saltanat: Evvelâ hanedân-ı Âl-i Osman'ın hükümdarân-ı i'zâmı sulbünden sûret-i meşruâda hâsıl olan ve evlâd ve ahfâd; saniyen bu hanedân-ı zî-şan evlâd-ı zükûrundan sûret-i meşruâda hâsıl olan nisvândan mürekkebtir. Her iki cihete dâhil olanların "şehzade", "sultan" unvanına ve "devletlü necâbetlü", "devletlü ismetlü" lakabına istihkakları vardır."

Madde, unvan ve lakapların kullanılması bakımından bir yenilik getirmiyor var olanı yazılı hale getirmiş bulunuyordu³².

4. Hanedan Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis ve İcraatları

Kasım 1913'e gelinceye kadar hanedanı ilgilendiren meselelere dair karar mercii başkaları değil padişahı. En azından teorik olarak bu böyleydi. Fakat şimdi yeni oluşturulan Nizamname'ye göre hanedana ait her tür mesele Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in gündemine gelebilecekti. Bu vesile ile o güne kadar Osmanlı ailesinin dışındakilerce bilinmesi istenilmeyen mahrem konular da hanedan mensubu olmayan bazı meclis

³² Nizamnamenin hazırlanmasından önceki muhtelif vesikalarda şehzadeler için şu ifadelerin kullanıldığı görülmektedir: "Devletlü nacâbetlü efendiler hazerâtu..." BOA, İ.DH (İrade Dâhiliye), nr: 65638, Selh-i Ramazan 97/23 Ağustos 1296/ 2 Eylül 1880; Aynı ifadeler için bkz. BOA, Y.PRK. MF(MF: Marif Nezareti Maruzatı), 2/78, Lef:2, 11 Zilkade 1310/27 Mayıs 1893; BOA, Y. PRK. SGE(SGE: Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Evrakı), 5/25, Lef:1, 2, 3, 30 Receb 1310 / 17 Şubat 1893. Yine nizamnamenin çıkarılmasından kısa bir süre önceki Meclis-i Mahsus kararında "şehzade devletlü nacâbetlü Selahaddin Efendi hazretleri..." ifadesi kullanılmıştı. BOA, İ.DUİT, 3/84, 2 Teşrievvel 1329/ 15 Ekim 1913. "Devletlü ismetlü Şadiye Sultan hazretleri..." BOA, İ.TAL(İradeler Taltifatı), 1322/Z.42, 7 Şubat 1320/20 Şubat 1905. Nizamnamenin kabulünden sonraki döneme ait kullanımlara dair örnekler de şöyledir: 21 Mayıs 1916 tarihli bir belgede; "devletlü ismetlü Emine Sultan hazretlerine..." denilmekteydi. BOA, İ.DUİT, 5/140, Lef:1, 8 Mayıs 1332/18 Receb 1334/ 21 Mayıs 1916. II. Abdülhamid'in oğlu için "şehzade devletlü nacâbetlü Abdülkadir Efendi hazretleri" ifadesi kullanılmıştı. BOA, İ.DUİT, 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

üyelerince öğrenilecekti. Hatta meclis üyeleri hanedan hakkında bir takım kararlara imza atacaktı. Neden böyle bir meclise ihtiyaç duyuldu? Meclis kimlerden meydana geliyordu? Yapısı ve işleyişi nasıldı? Görev ve yetkileri nelerdi? Hanedana ait hangi konuları ele alarak görüştü ve çözümler üretti?

a. Kuruluşu

Meclis'in oluşturulması bir bakıma Meşrutî idarenin saraya, hanedan üyelerinin yönetimine yansımasydı. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra 1909'daki Anayasa değişikliği ile padişahın yetkisi önemli ölçüde kısıtlanmış durumdaydı. Kısa bir aradan sonra Bâb-ı Âlî Baskınıyla iktidarı ele geçiren İttihad ve Terakki Fırkası bu kez yaptığı düzenlemeyle ülke yönetimindeki varlığına ve ağırlığına bir yenisini daha eklemişti. Ülke yönetiminden sonra şimdi de kurulan Meclis vasıtasıyla padişahın hanedan üzerindeki otoritesi de zayıflatılmış oluyordu. Meclis'e tanınan yetkilerle hanedan üyelerinin işlerine belirli bir düzenleme getiriliyor fakat padişahın hanedan üyeleri üzerinde söz söyleme ve karar alma noktasındaki yetkilerine ciddi sınırlamalar getiriliyordu.

Nizamname ilk düzenlendiğinde adı "Hanedân Meclisi" idi. Ancak daha sonra 25 Ocak 1914 tarihli *İrade* ile "Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis" olarak değiştirildi. Değiştirilme nedeni *İradede*; "Hanedân Meclisi unvanının adem-i vuzuh ve kifâyeti anlaşılmasına mebnî..." şeklinde açıklanmış³³. Gerçekten de ilk haliyle sanki sadece hanedan üyelerinden teşekkül eden bir meclismiş gibi algılanabilirdi. Oysa Meclisi oluşturan üyeler arasında hanedan üyesi olmayan hükümet temsilcileri ve başkaları da bulunmaktaydı.

b. Başkan ve Üyeler

Nizamname'nin 21. maddesinde Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in üyeleri ile kitabet konusu açıklığa kavuşturulmaktaydı. Madde şöyleydi: "Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis, veliahd-ı saltanat, sadr-ı a'zam, şeyhülislam ve harbiye nazırıyla cenâb-ı celil-i padişâhiden müntehâb âzâdan mürekkebtir. Bu meclise zât-ı hazret-i padişâhî veyahud vekâleten veliahd-ı saltanat riyaset eder. Mabeyn-i hümâyun başkitabeti de vezâif-i kitabeti ifâ eyler." Meclis'in doğal üyelerinin kimler olacağı açıklandıktan sonra padişah tarafından atanacak azadan bahsedilmekte fakat bunların sayısının ne kadar olacağı ve diğer özelliklerine değinilmemekteydi.

³³ BOA, *İ.DUİT*, 2/52, Lef:1, 12 Kânunusani 1329/25 Ocak 1914.

c. Toplantı Yeri ve Zamanı

Meclis sarayda toplanacaktı. Meclis'in toplanmasına padişah doğrudan doğruya karar verdiği gibi veliaht yahut sadrazamın arz ve takriri de dikkate alınmaktaydı. Meclis başlangıçta belirli bir gün ve zamanda değil, görüşülmeye değer mevzu olduğunda toplanmaktaydı. 25 Ocak 1914 tarihinde yayınlanan bir *İrade* ile yani Nizamname'nin yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık iki buçuk ay geçtikten sonra "bidâyet-i muâmele" olması sebebiyle işleri yoluna koymak ve düzenlemek için haftada iki gün yani Cumartesi ve Salı günleri toplanması kararlaştırıldı³⁴. Söz konusu tarihten itibaren toplantının düzenli yapılması tesadüf değildi. 25 Ocak 1914 tarihli *İrade*, 1 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olan ve bu sıfatla Meclis'in doğal üyesi durumuna gelen Enver Paşa'nın Meclis'e işlerlik kazandırma girişiminin bir neticesi olmalıydı. Gerçekten de bu tarihten itibaren Meclis, hanedan meseleleriyle ilgili birçok karara imza attı. Daha sonraları ise Meclis, aynı sıklıkta toplanmamaktaydı. 1916 yılı mayıs ayındaki bir *İrade* içeriğinden anlaşıldığına göre Meclis, müzakere edilecek evrakın birikmesiyle padişah iradesi üzerine toplanıyordu³⁵.

d. Görev ve Yetkileri:

Hanedanla ilgili hemen her konuya bakma yetkisine sahip olan Meclis, faaliyette bulunduğu zaman dilimi içerisinde hanedanı ilgilendiren çeşitli ve çok önemli meseleleri gündemine alarak halletmişti³⁶. Meşrutiyet döneminde meclislerin ön plana çıkarılması, saraya da yansımıştı. Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân, ülke meselelerini çözmekle uğraşırken, Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis de hanedanı ilgilendiren her tür konuda karar alıp çözüm üretebiliyordu. Bununla birlikte hanedan arasında çıkacak her tür anlaşmazlık şehzadelerin eğitim-öğretimi, evlilik izinlerinin karara bağlanması, vesayet, haciz kararları gibi konular doğrudan doğruya

³⁴ BOA, *İ.DUİT*, 2/52, Lef:1, 12 Kânunusani 1329/23 Ocak 1914; BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.5, 12 Kânunusani 1329/23 Ocak 1914.

³⁵ BOA, *İ.DUİT*, 5/140, Lef:1, 8 Mayıs 1332/21 Mayıs 1916.

³⁶ Örneğin hanedan üyelerinin yurt dışına çıkışları da Meclis'te karara bağlanmıştı. BOA, *İ.DUİT*, 5/129, 28 Nisan 1334/28 Nisan 1918. Meclisin ilgilendiği alanlar ve aldığı kararlarla ilgili olarak çalışmanın bundan sonraki kısmında birçok örneğe yer verilecektir. Ancak meclis toplantısı münasebetiyle önemli şahsiyetlerin bir araya gelmesi nedeniyle gündem dışına çıkılarak yine dikkate değer mevzulara girildiği oluyordu. Toplantılara katılan Türkgeldi, meclis üyeleri arasında tanık olduğu bir konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır: "(Veliâht Yusuf İzzeddin Efendi) Bir gün hanedan meclisinde Şeyhülislam Esad Efendi'ye *Şer'an veliahdin hukuku nedir* diye sordu. Esad Efendi komisyonda hiçbir hususta ağzını açmaz iken o gün ağzından öyle bir söz kaçırdı ki efendinin büsbütün vehmini artırdı. *Şer'an veliahdlik yoktur ki hukuku olsun* demesi üzerine beti benzi sapsarı olarak bıyıklarını yemeğe başladı." Türkgeldi, *Görüş İştiklirim*, s.119-120.

meclisin görev sahası içinde yer almaktaydı. Öte yandan Nizamname’de Meclis kararlarının alınmasında aranacak usulün ne olduğu belli değildi. Yani kararlar oy çokluğu ile mi yoksa oybirliği ile mi alınıyordu ve üyelerin oylarının ağırlığı neydi? Bu hususlar Nizamname’de belirtilmemişti. Belgelerde sadece “meclis-i âlî-i mezkûr kararıyla” gibi ifadelere rastlanmaktadır³⁷. Meclis kararlarının yürürlüğe girmesi ise padişah iradesiyle mümkün olabilmekteydi.

Mehmet Reşad döneminde İttihat ve Terakki’nin iki güçlü temsilcisinin yani Said Halim Paşa ile Enver Paşa’nın bulunduğu bir Meclis’te onların iradelerinin aksine bir kararın çıkması çok zordu. Padişahın zayıflığının bazı sebepleri vardı. Öncelikle padişah bir anlamda İttihat Terakki’nin sayesinde tahta oturmuştu. İkinci olarak her iki tarafın şahsî özellikleri dikkate alındığında ve diğer uygulamalara bakıldığında padişahın parti yöneticilerine rağmen karar alması çok zordu. 1916’ya kadar veliaht olarak Meclis’e katılan ve toplantılara başkanlık eden Yusuf İzzeddin Efendi ise Mehmet Reşad’ın ölümü halinde padişahlığın kendisine verilmeyeceği vehmiyle türlü sıkıntılar yaşayan biriydi. Dolayısıyla parti karşısında onun da dik durması söz konusu değildi.

İttihat ve Terakki Fırkası’nın mutlak iktidarı döneminde faaliyete geçen Meclis’in bir benzeri Mehmet Vahdeddin’in girişimiyle 1922 yılında hazırlanan *Hanedân-ı Âl-i Osman Umuru Hakkında Kararname*’de³⁸ de yer aldı. Kararname’nin 6. maddesinde *Encümen-i Âlî-i Hanedân* adıyla bir Meclis teşekkül etmişti. Bu Meclis’te Harbiye Nazırı çıkarılmış, veliahdın yanında padişahın uygun gördüğü şehzadelerin Meclis üyesi olacağı belirtilmişti. “Vükela-yı devletten bir zat dâhi” padişahın uygun görmesi halinde Meclis’e katılabilecekti. Bu kişinin kim olacağı kesin değildi. Meclis’te dört yıla yakın bir süre ile Enver Paşa tarafından temsil edilen Harbiye Nezareti’nin Meclis üyeliğinden çıkarılması manidardı. Yeni Meclis’e padişah katılmayacak başkanlığı vekâleten veliaht yürütecekti. Öte yandan sadrazam ile şeyhülislamın üyelikleri devam ediyordu.

5. Doğum Tutanakları

Nizamname, hanedan üyelerinin hayatlarıyla ilgili önemli hadiseleri düzenlemeyi hedeflediğinden doğumların da kayıt altına alınması kaçınıl-

³⁷ BOA, *İ.DUİT*, 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

³⁸ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.60-67, 7 Şubat 1338/1922; BOA, *İ.DUİT*, 2/67, Lef:4, 5 Şubat 1338/5 Şubat 1922.

mazdı. 9. maddeye göre doğumla ilgili tutanaklar sadrazam ile şahit makamında olmak üzere padişah tarafından seçilecek iki Meclis-i Âyân üyesi tarafından düzenlenecekti.

Doğum tutanaklarının yapılmasında birçok amaç vardı. Öncelikle Osmanlı veraset hukuku gereğince en yaşlı üyenin tahta geçmesi söz konusu olduğundan doğum tarihlerinin doğru bir şekilde kaydedilmesi gerekiyordu. İkinci olarak doğan çocuğun 3. ve 4. maddeler gereğince izne tabi bir evlilik neticesinde dünyaya gelmesi gerekiyordu. Raporla çocuğun böyle bir evlilik neticesi dünyaya gelip gelmediği kontrol edilmiş oluyordu. Nitekim izinsiz evlilik sonucunda doğan şehzade Abdülkadir Efendi'nin çocukları Ertuğrul Necib ve Alâeddin Kadir hanedan üyesi yani "şehzade" olarak kaydedilmemişti³⁹. Üçüncü önemli sebep de maaş ödemeleriydi. Belirli bir yaşa ulaşan üyelere maaş bağlandığından doğum tarihlerinin sağlıklı bir şekilde kaydedilmesi gerekmekteydi. Nitekim 1 Ağustos 1914 tarihli kanunun 2. maddesinde; "Şehzadegân ve selâtın hazerâtına maaş tahsisinde sinn esas itihaz olunmuşdur." denilmekteydi⁴⁰. Bu nedenle Maliye Nezareti, hanedan üyelerinin isim ve baba ismine ilave olarak doğum tarihlerini de mutlaka gerekli görmekteydi. Nitekim bazen Sadaret'e sunulan bilgilerle, Divan-ı Hümayun evrakında kayıtlı bilgiler arasında tezat meydana geliyor, bu durumda Divan-ı Hümayun evrakındaki kayıtlar esas alınıyordu⁴¹. Yine hanedan üyelerinin kökeni konusunda şaibeye yer vermemek de böyle bir tutanağın hazırlanmasının sebepleri arasındaydı.

Daha önce de doğumlar ve ölümlerden Bâb-ı Âlî, saray tarafından haberdar edilirdi⁴². Fakat bu formatta bir tutanak hazırlanması yeni bir uygulamaydı. Sultan ve şehzadelerin doğumlarında hazırlanan evrak belirli ifadeleri içermekteydi. Vesikaya, doğan çocuğun baba adı, anne adı, doğum

³⁹ BOA, İ.DUİT, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917. 6 Ağustos 1917'de düzenlenen sultan ve şehzadeleri ihtiva eden listede söz konusu şehzadenin ismi yer almamaktaydı. Hatta listede bazı eksik ve yanlışlıkların olduğu yolundaki yazışmalar neticesinde oluşturulan düzeltme evrakında da Ertuğrul Necib'in adı yer almamaktaydı. BOA, İ.DUİT, 5/115, 11 Zilkade 1335/ 30 Ağustos 1333/30 Ağustos 1917.

⁴⁰ BOA, İ.DUİT, 3/19, Lef:1, 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914.

⁴¹ BOA, İ.DUİT, 5/115, 11 zilkade 1335/ 30 Ağustos 1333.

⁴² Raporların Meclis-i Âyân defterine kayıt yaptırılması mevzuu etrafında yapılan tartışmalar esnasında söz konusu mecliste yaptığı konuşmada Abdurrahman Şeref Efendi: "Bizde şimdiye kadar böyle bir usûl yoktu, yalnız eskiden tevellüdât ve vefiyât vukuunda bir Hatt-ı Hümayun ile Bâb-ı Âliye bildirilir (di)...” demektedir. *Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi*, cilt:1, İctima:12, 1 Kânunuevvel 1332 (1916), Ankara, 1990, s. 155-156; Örneğin 13 Safer 1279/ 9 Ağustos 1862'de doğan kızı Saliha Sultan'ın doğumu Abdülaziz Han tarafından Bâb-ı Âliye bir Hatt-ı Hümayun ile bildirilmişti. BOA, İ.DUİT, 5/115, 11 zilkade 1335/ 30 Ağustos 1333/30 Ağustos 1917.

tarihi ve saati ile eğer konulmuşsa adı yazılmaktaydı. Hazırlanan tutanak padişaha sunulmakta, burası konuyla ilgili gerekli işlemlerin yapılması için Sadaret'e havale etmekteydi. Bazen de doğum haberi doğrudan padişaha iletilmekte, bu durumda padişah çocuğun adını da vermekte, tutanak daha sonra düzenlenmekteydi. Elimizde bulunan çok sayıdaki doğum kayıtlarından biri Şehzade Cemaleddin Efendi⁴³'nin yeni doğan oğluyla ilgili olup şu şekilde düzenlenmişti:⁴⁴

“Şehzade devletlü nacâbetlü Cemaleddin Efendi hazretlerinin bin üç yüz otuz altı sene-i hicrîyesi cemâziyelâhiresinin onuncu ve bin üç yüz otuz dört senesi martının yirmi üçüncü gecesi ezânî saat dördte zevceleri ismetli Cemile Destâviz Hanımefendiden bir mahdumları tevellüd eylediği hâk-i pâ-yı muallâ-yı cenâb-ı tâc-dârîye arz edilmesiyle nevzâd-ı müşârüniyleh taraf-ı eşref-i hazret-i padişâhiden Süleyman Saadeddin Efendi tesmiye buyrulmuş olduğundan Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesi'nin mevadd-ı mahsûsâsı ahkâmına tevfikân muamele-i muktezîye ifâ olunmak üzere iş bu vesika tanzim ve tarafımızdan imza olundu. 20 Cemâziyelâhire sene 1336/2 Nisan sene 1334.

Âyândan	Âyândan	Sadr-ı a'azam
Mahmud	Abdülhak Hamid	Mahmed Talat”

Söz konusu tutanak *mabeyne* sunulmuş, burası da gereğinin yapılması için Sadaret'e havale etmişti⁴⁵.

Çocukların doğumu babaları tarafından haber verilmekte, böylece kayda geçmekteydi. Doğan çocukların hepsine padişah isim vermiyor, isimler aile tarafından da belirlenebiliyordu. Tutanakların tarihi, haber verilme zamanına göre değişiyordu. Doğumun hemen arkasından düzenlenen tutanaklar olduğu gibi daha geç gerçekleşenlere de rastlanıyordu. Örneğin

⁴³ Cemaleddin Efendi, merhum şehzade Şevket Efendi'nin oğlu olup 29 Ekim 1890 doğumlu idi. *BOA, İ.DUİT*, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917.

⁴⁴ *BOA, İ.DUİT*, 5/108 Lef:1, 2 Nisan 1334/15 Nisan 1918; *BOA, Hanedân Defteri*, No:2, s.43.

⁴⁵ *BOA, İ.DUİT*, 5/108 Lef:2, 2 Nisan 1334/15 Nisan 1918. Şehzadenin 1916 yılında doğan bir başka oğlu için tanzim edilen tutanak da şöyleydi: “Şehzade devletlü necâbetlü Cemaleddin Efendi Hazretlerinin 20 Zilkade 1334 ve 19 Ağustos 1332 tarihine müsâdef Cuma gecesi ezânî saat beşte zevceleri ismetlü Cemile Destâviz Hanımefendiden bir mahdümü dünyaya geldiği hâk-i pâ-yı muallâ-yı cenâb-ı tâc-dârîye arz edilmesiyle nevzâd-ı müşârüniyleh taraf-ı eşref-i hazret-i padişâhiden Hüsameddin Efendi tesmiye buyrulmuş olduğundan Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesinin mevadd-ı mahsûsâsı ahkâmına tevfikân muamele-i muktezîye ifâ olunmak üzere iş bu vesika tanzim ve tarafımızdan imza olundu. Âyândan Nuri, Âyândan Faik, Sadr-ı a'azam Mehmed Said. 20 Zilhicce sene 1334/5 Teşrinievvel sene 1332.” *BOA, İ.DUİT*, 5/104, Lef:1, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916; *BOA, Hanedân Defteri*, No:2, s.36, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916.

şehzade Cemaleddin Efendi'nin çocuğuyla ilgili tutanak doğumun üzerinden 45 günden fazla bir zaman geçtikten sonra hazırlanmış, padişah çocuğa Hüsameddin ismini vermişti⁴⁶. Aynı şehzadenin 1918 yılı 6 Nisanında dünyaya gelen oğluna yine padişah tarafından isim verilmiş, bu sefer tutanak dokuz gün sonra tanzim edilmişti⁴⁷. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi'nin 2 Şubat 1920 gecesi doğan oğluna Burhaneddin Cem ismi konulmuş, durum şehzade tarafından haber verilmiş, tutanak ise aynı yılın 1 Martında hazırlanmıştı⁴⁸.

Bir başka örnekte de son halife Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk Efendi'yle son padişah Vahdeddin'in kızı Rukiye Sabiha Sultan'ın kızları Fatma Neslişah Sultan'ın doğumu, üzerinden iki aya yakın bir zaman geçtikten sonra kaydedilmişti⁴⁹.

6. Şehzadelerin Eğitim-Öğretimi

Doğum tutanaklarının tanziminden sonra bir diğer konu da şehzadelerin eğitim-öğretimine dair düzenlemeydi. Esas itibariyle bu konu Nizamname'nin hazırlanmasının gerekçelerinden birini teşkil etmişti. Nizamname'nin 16. maddesiyle şehzadelerin tahsil ve talimleriyle ilgili bütün hususları düzenleme yetkisi, Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'e verilmekteydi. Maddenin ilk bölümünde; "şehzadegânın tahsil ve talimine aid kaffe-i hususâtı tanzim ve emr-i tahsil ve tâ'lime memur olanları azl ve nasb Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'e aittir." denilmekteydi. Maddenin devamında "şehzadegân Türkçe ile Arapçayı sûret-i mükemmelede tahsil ettikten mâ-adâ Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in tensib edeceği ecnebî lisandan birini okuyup yazmağı dahi öğreneceklerdir." Yine aynı maddeye göre şehzadelerin Türkçe ve Arapça'nın dışında öğrenecekleri dili tespit etmek de Meclis'in yetkileri arasındaydı.

Şehzadelerin eğitimindeki yetersizliklerin giderilmesi düşüncesi esas itibariyle Nizamname'nin hazırlanma gerekçelerinden birini teşkil etmişti. Nizamname'nin hazırlanmasının üzerinden henüz bir yıl geçmeden I. Dün-

⁴⁶ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.36, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916; BOA, *İ.DUİT*, 5/104, Lef:1, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916.

⁴⁷ BOA, *İ.DUİT*, 5/108 Lef:1, 2 Nisan 1334/15 Nisan 1918.

⁴⁸ BOA, *İ.DUİT*, 5/142 Lef:2, 1 Mart 1336/1 Mart 1920.

⁴⁹ BOA, *İ.DUİT*, 5/13, Lef:2, 31 Mart 1337/31 Mart 1921; BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.51, 31 Mart 1337/31 Mart 1921; Sultan, 4 Şubat 1921'de doğmuş, kayıt 31 Martta tanzim edilmişti. Uluçay, sultanın doğum gününü 2 Şubat 1921 olarak vermektedir. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul, 2001. s. 187.

ya Savaşı'nın çıkması bu konuda ciddi adımların atılmasını engelledi. Buna rağmen gerek Meclis'in ve gerekse Meclis üyelerinden özellikle Enver Paşa ve padişahın bu konudaki girişimleri dikkate değerdir.

18 Şubat 1914 tarihinde şehzadelerle ilgili çıkarılan *İrade* içeriği Meclisçe kararlaştırılmıştı. Meclis kararı, şehzadelerden yaşları 8–20 arası olanlar ile 20 yaşın üzerinde bulunup da askeri sınıfa mensup olanları ilgilendiriyordu. Bu şehzadelerin terbiye ve tahsillerine “nezâret etmek için” “mütakâidîn-i zâbita-yı askeriyeden” *Refakat Zabiti* görevlendirilecekti. Bu bağlamda askeri sınıfa mensup olan Cemaleddin (24), Abdürrahim (20), Abdülhalim (20), Fuad (19) Efendilere birer tane, yaşları 20'nin altında bulunan Ali Vasıb (11), Şerefeddin (10), Abdülkerim (8) Efendilere yine birer tane ve Abdülaziz (13), Mahmud Şevket (11) ile Tevhid (10) Efendilerin ise üçüne tek subay görevlendirilecekti. Söz konusu emekli askerler, Harbiye Nezareti tarafından güzel ahlâklı ve “vukuf-ı muâmelât” sahibi kişiler seçilecek, Meclis tasvip ederse padişahın onayına sunulacaktı⁵⁰.

1915 yılı Ağustosunda eğitim amacıyla Almanya'da bulunan şehzadeler, Abdülhalim, Abdürrahim ve Fuad Efendi'ye yapılan ödemelerle ilgili bir mesele Meclis gündemine gelmişti. Maliye Nezareti, şehzadelere ödenen paranın bir kısmının hanedan-ı saltanat bütçesinden ödenmesine dair alınan kararın uygulanmadığını dile getirdiğinden konu usulüne uygun olarak Meclis gündemine geldi. Meclis, hakkında bir karar alınması için meseleyi Meclis-i Vükelâ'ya havale etti⁵¹. Meclis-i Vükelâ da söz konusu şehzadelere “geçen seneden beri Harbiye bütçesinden verilen mebâliğden münbais fazla-yı me'huzâtının Harbiye Nezaret-i celilesi tahsisât-ı mestûresinden tesviyesi” yönünde karar aldı ve bu karar Maliye Nezareti'ne bildirildi⁵².

7. Hanedan Üyelerinin Evlilikleri ve Boşanmaları

Hanedan üyelerinin doğum ve eğitim-öğretiminden sonra hayatlarındaki önemli dönüm noktalarından diğeri de evlilik süreci ve bununla ilgili meselelerdi. Üçüncü madde hanedan üyelerinin evlenmelerini tamamıyla padişahın iznine bağlamaktaydı. Maddede; “Kaç yaşına vâsil olurlarsa olsunlar hanedân-ı saltanat âzâsı zât-ı hazret-i padişâhînin muvâfakat-ı hümâyunları inzıam etmedikçe akd-i izdivac edemez.” denilmektedir.

⁵⁰ BOA, *İ.DUİT*, 4/88, 5 Şubat 1329/18 Şubat 1914; Şehzadelerin yaşları için bkz. BOA, *İ.DUİT*, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917.

⁵¹ BOA, *İ.DUİT*, 3/20, Lef:12–13, 22 Ağustos 1331/4 Eylül 1915; 27 Teşrinievvel 1331/9 Kasım 1915.

⁵² BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.25, 26 Teşrin-i evvel 1331/8 Kasım 1915.

Aslında sultanların evliliği öteden beri padişahın izniyle gerçekleşmekteydi. Daha kuruluş döneminden itibaren padişahlar, kızlarını ya da kız kardeşlerini komşu devlet/beyliklerin yöneticileriyle ve daha çok da önde gelen devlet adamlarıyla evlendirmekteydiler⁵³. Padişahlar, yalnız kendi kızlarını değil, diğer sultanları evlendirme sorumluluğunu da üstlenirlerdi. Örneğin XVIII. yüzyılın başlarından III. Ahmet, kendi kızı Fatma Sultan'ı görkemli bir düğünle evlendirirken kardeşi II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'ı da aynı şekilde evlendirmişti⁵⁴. Düğün törenlerini tertip etmenin ötesinde padişahlar damadın kim olacağını da belirlerlerdi⁵⁵.

II. Abdülhamid devrine gelindiğinde de sultanlar yine padişah tarafından evlendirilmeye ve düğün masrafları da saray tarafından karşılanmaya devam edilmişti⁵⁶. Bu dönemde damatların tahsil görmüş, "asâlet ve nezâhat sahibi, hatta güzel gençlerden seçilmesine dikkat edilmiş idi." Yeni padişah Mehmet Reşad da kendisinden evvelkiler gibi hanedan üyesi kızları evlendirmeyi düşünüyor, ailenin reisi sıfatıyla onlara bir nevi "babalık" yapması gerekiyordu⁵⁷.

Sultanlar açısından uygulamanın uzun yıllar boyu padişahın izniyle gerçekleştiği göz önüne alındığında, maddenin Nizamname'de yer alması, teamülün yazıya geçirilerek sağlama alınmasından öte bir anlam taşımıyordu. Ancak Nizamname'nin yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık iki ay kadar sonra evlilik müracaatlarının değerlendirilmesi konusunda bir değişikliğe gidildi. İzin için takip edilecek yol ve yöntemler beşinci maddeye 25 Ocak 1914 tarihinde eklendi⁵⁸. Beşinci maddeye ilave yapılan kısım şöyle-

⁵³ Sultanlar, XVI. asrın başlarından itibaren yalnızca Osmanlı vezir ve beyleriyle evlenmeye başladılar. Hatta bazıları örneğin III. Murad'ın kızlarından bir kısmı divan çavuşları ve sipahilerle bile nikâhlanmışlardı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara, 1988, s.159. Ayrıca sultanların evlilikleri hk. bkz. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, s.154-159.

⁵⁴ Çağatay Uluçay, "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünlerine Ait Bir Araştırma," *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, IV, 1958, s.143-152.

⁵⁵ Sultanın kiminle evlenmesi uygun görülürse ona tebligat yapılır, düğün için hazırlıklara başlanırdı. Padişahın iradesiyle sultanla evlendirilen damat evliyse eski karısını terk etmeye mecburdu. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.159, 163.

⁵⁶ Bu dönemde padişahın kardeşleri Behice, Seniha, Mediha, Naile; Sultan Abdülaziz'in kızları Salihâ, Nazime, Esmâ, Zekiye, Emine; kendi kızları, Naime, Naile; Sultan Murad'ın kızları Hatice, Fehime, Fatma ile Şehzade Kemaleddin Efendi'nin kızı Münire sultanlar evlendirildiler. Dönemde sultanların ikametgâhları ile çeyizleri de padişah tarafından hazırlanırdı. Sultanlar evlendiklerinde onların hazinedar ustaları, ikinci hazinedarları, kahveci, kilerci, ibrikdâr, çeşniyâr, çamaşırçı ustaları olurdu. Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Ankara, 1986, s. 68-69, 89.

⁵⁷ Abdülhamid bu hususa pek ziyade dikkat etmekle birlikte istisnai evlilikler de olmuştu. Sultan Murad'ın kızlarına birer koca bulmak gerektiğinde Darüşşafaka mezunlarından iki genç bulunmuştu. Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s.201.

⁵⁸ BOA, *I.DUİT*, 2/52, Lef:2, 12 Kânunusani 1329/25 Ocak 1914.

di: “Şehzadegân ve selâtîn hazerâtının izdivaçları için taleb-i müsaade-i seniyeyi mutazammın vuku’ bulacak mürâcaât üzerine taraf-ı eşref-i hazret-i padişâhîden Hanedân Umûrunun Rü’yetine Mahsus Meclis’in mütâlaâtı ba’de-l-istifsâr izdivac-ı mezkûrun icrasına müsaade-i celile-i cenâb-ı mülûkâne şâyân buyrulduğu hâlde mabeyn-i hümayun baş kitâbetinden tarafeyne tahriren tebliğ-i keyfiyet olunur.”⁵⁹

Burada hanedan üyelerinin evliliğini padişah iznine bağlayan 3. madde hükmü zayıflatılmış oluyordu. Başka bir ifade ile izin konusunda padişahın yalnız başına karar vermesi engellenmiş, Meclis’e danışma adeta zorunlu hale getirilmişti. Halbuki 22. maddede bir meselenin Meclis gündemine gelmesi için; padişahın kendi kararı ya da veliahd-ı saltanatın veya sadrazamın arz ve takriri gerekiyordu. Fakat yapılan ilave ile evlilik izni müracaatının değerlendirilmesi bahsi istisna tutulmuştu.

Maddeye böyle ilave bir hükmün konulmasında Nizamname’nin hazırlanmasını sağlayan İttihat ve Terakki Fırkası’nın ve bu arada Enver Paşa’nın etkisi olmalıdır. Çünkü o, beşinci maddeye yapılan ilaveden bir süre önce 1 Ocak 1914’te Harbiye Nazırı atanması nedeniyle söz konusu Meclis’in üyesi durumuna gelmişti. Öte yandan paşa, Naciye Sultan’la nikâhlı olması hasebiyle bir damattı⁶⁰. İmparatorlukta söz sahibi olan Enver Paşa’nın Harbiye Nazırı olmasından kısa bir süre sonra Nizamname’de değişikliğe gidilmesi tesadüf olmasa gerektir.

Bu değişiklikten bir süre sonra Hanedân Umûrunun Rü’yetine Mahsus Meclis’in gerek görmesiyle 28 Mart 1914 tarihinde nikâh kıyılma usulüyle ilgili bir değişikliğe daha gidildi⁶¹. Nizamname ilk düzenlendiğinde 5. maddeye göre nikâh kıyılacağı zaman sultan ve damatların bir vesika imzalamalara esasa bağlanmıştı. Vesikada; eşlerden biri aralarında meydana gelen herhangi bir kavga veya ihtilafın tetkiki için padişaha başvurmaları halinde boşama yetkisini padişaha verdiklerini belirteceklerdi. Daha sonra 28 Mart 1914 tarihinde madde tadil edildi. Maddenin yeni hâlinde; “Hanedân-ı saltanata mensup her sultanın akdi icra edileceği zaman zevceyne imza ettirilecek vesikaya sultan-ı müşârünileyh tarafından emr-i talâk yedinde olmak şartıyla nefsinin tezvic ettiğini ve beyn-ez-zevceyn hüsnü muâşeretin devamı mümkün olmadığı nezd-i hümayunda tahakkuk eylediği taktirde iş bu salâhiyeti isti’mâl etmek üzere zât-ı hazret-i padişâhîyi

⁵⁹ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.5.

⁶⁰ Aydemir, *Enver Paşa*, s.427-428.

⁶¹ BOA, *İDUİT*, 2/54, Lef:1-2. 15 Mart 1330/28 Mart 1914; BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, 8-9.

tevkil eylediği derc olunacaktır.” denilmekteydi⁶². Yani Nizamname'nin ilk halinde boşanma için her iki taraf da padişaha başvurabilirken yeni düzenlemeyle evliliğin sona ermesi için padişaha sadece sultanlar başvurabilmekteydi. Vekil sıfatıyla padişah duruma bakarak boşanmayı gerçekleştirecekti. Bir başka deyişle damatların boşanma yetkisi ellerinden alınmış olup bu konuda sultanlar son derece güçlü hale getirilmişlerdi.

Yapılan son değişikliklerle birlikte hanedan üyelerinin evlenme ve nikâh usulleri tamamen belirlenmiş oluyordu. Nikâhın gerçekleşmesi için bir dizi işlem yapılmaktaydı ki bu husus 3., 4., 5. ve 10-14. maddelerde düzenlenmiş olup nikâh işlemlerinde şu işlem basamakları takip edilmekteydi. 1. İzin başvurusunun yapılması 2. Başvurunun Hanedân-ı Umurunun Rû'yetine Mahsus Meclis'te değerlendirilmesi 3. Nikâh günü ve yerinin belirlenmesi 4. Nikâh vesikasının hazırlanması ve nikâhın kıyılması 5. Hanedan üyelerinin nikâh kayıtlarının, her bir yaprağı sadrazamca onaylı olan bir deftere kaydedilmesi, ardından bir nüshasının, Meclis'in kendi defterine kaydedilerek muhafazası için Meclis-i Âyân'a gönderilmesi. Nizamname'de evliliğin yasal sürecinin tamamlanması konusundaki en son işlem “Deftere kayd ve tescili ikmâl olunca kapadılıp Dîvân-ı Hümâyun evrakı meyanında hıfz olunur.” şeklinde yer almaktaydı.

Hanedân Defteri'nde yer alan nikâh ve boşanma kayıtları incelendiğinde Nizamname'de belirlenen usullere titizlikle uyulduğu müşahede edilmektedir. Bir misal olmak üzere Behiye Sultan'ın evlenme ve boşanma işlemlerine göz atabiliriz. Dönemin padişahı Mehmet Reşad'ın torunu ve şehzade Ziyaeddin Efendi'nin kızı Behiye Sultanla, Sadrazam Said Halim Paşa'nın oğlu Ömer Bey evleneceklerdi. Süreç nikâh öncesinde izin işlemiyle başladı⁶³. 1 Nisan 1916 tarihli Mabeyn Başkitabeti'nden Sadaret'e yazılan yazıda nikâhın Perşembe günü sarayda kıyılacağı ve izdivaç vesikasının da burada düzenleneceği belirtilerek, kararlaştırılan tarihte Nizamname ahkâmına göre işlemlerin yapılması için durumun şeyhülislamlığa yazılması istendi. Ardından nikâhta hazır bulunması için sadrazama yazı yazıldı. Sadrazamın nikâha davet edilmesi diğer nikâhlarla kıyaslandığında istisna teşkil eder. Aynı gün Sadaret'ten şeyhülislamlık makamına yazılan yazıda nikâhla

⁶² BOA, *İ.DU'İT*, 2/54, Lef:2, 15 Mart 1330/28 Mart 1914.

⁶³ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.26, 7 Teşrinisani 1331/20 Kasım 1915.

ilgili bilgiler verildikten sonra Nizamname hükümlerine göre gereğinin yapılması istendi⁶⁴.

6 Nisan 1916'da ise nikâh gerçekleşti ve izdivaç vesikası tanzim edildi. 5. madde icabı vesikada yer alması istenen ibarelerin yazılmasına özel bir önem verildi. Bu kısım şöyle düzenlenmişti: “Zîrde vâz’ül imza sultan-ı müşârünileyhânın emr-i talâk yedinde olmak şartıyla ve îcab sultan-ı müşârünileyhânın vekili cânibinden olarak zîrde vâz’ül-imza müşârünileyhin Ömer Bey’e bin bir kîse mihr-i muaccel mukabilinde tezvîc ve müşârünileyhin vekili dâhi bu şartla kabul etmiş ve beynlerinde hüsn-ü muâşeretin devamı mümkün olmadığı nezd-i hümâyun-ı mülûkânede tahakkuk eylediği takdire sultan-ı müşârünileyhâya vekâleten ikâ-yı talâk buyurmak üzere zât-ı hazret-i pâdişahî sultan-ı müşârünileyhâ cânibinden tevkil kılınmış olduğunu mübeyyin iş bu vesîka/.../ Yıldız Saray-ı Hümâyununda iki nüsha olarak bi-t-tanzim imza edildi.” Belgenin altında gelin ve damadın yanında Şeyhülislam Hayri ile şuhûd’ül-hâl başlığı altında tarafların vekil ve şahitlerinin isimleri yer almaktaydı.

Nikâhla ilgili prosedürler yerine getirildikten sonra nihaî olarak izdivaç vesikasının muhafazasına değinilmişti. Buna dair kaleme alınan yazıda vesikanın Nizamname hükümleri gereği iki nüsha hazırlandığı, bir nüshasının “defter-i mahsûsuna kayd ve tescil” edildiği, diğer nüshanın ise gereğinin ifası için Sadaret’e gönderildiği belirtilmişti⁶⁵.

Dönemin *Mâbeyn Başkâtibi* olup *Hanedân Defteri*’ndeki nikâhlarla ilgili yazışmaların altında imzası bulunan Türkgledi’nin nikâh kayıtlarıyla ilgili şu ifadeleri uygulamanın içeriğini daha da belirgin hale getirmektedir: “Sultanların akdinde şer’an *tefvîz-i talâk*⁶⁶ usulü kabul olunarak damad emr-i talâkı sultana tefvîz eder, o da bu hakkın isti’mâline padişahı tevkil eylerdi. Tarafeynden vekâlet alınırken bu şart ile vekâlet verdiklerine dair sicile imza ettirilir, ba’delhû zât-ı şâhâneye takdim edilirdi. Hünkâr da bâlâsına berveçh-i meşruh vekâleti kabul ettim ibaresini şeyhülislamın muvacehesinde olarak tahrir ve imza ederdi.” Türkgeldi, bir sultanın nikâh kaydı için

⁶⁴ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.30, 19 Mart 1332/1 Nisan 1916; 20 Mart 1332/2 Nisan 1916; 20 Mart 1332/2 Nisan 1916.

⁶⁵ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.30-31, 24 Mart 1332/4 Nisan 1916.

⁶⁶ “**Tefviz-i talâk:** Zevcin talâkı zevcesine temlik ve havale etmesi veya talâkı vekiline veya resulüne veya zevcesinin velisine tevdi’ eylesesidir ...” Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiye ve İstihlât-ı Fikhiyye Kamusu*, II, İstanbul, 1968, s. 177.

huzura Şeyhülislam Hayri Efendi ile birlikte girdiklerini ve padişahın ibareyi kendi el yazısıyla yazdığını belirtmektedir.⁶⁷

Nikâh kayıtlarında damatların hukuki durumları dikkat çekicidir. Damatların boşanmak için ilk başta var olan padişaha başvuru hakları, dört ay kadar sonra ellerinden alındı ve 1913–1922 yılları arasında gerçekleşen bütün nikâhlarda yeni usul uygulandı. Bununla sultanların damatlar tarafından haklarının gözetilmesi sağlanacak ve aynı zamanda hanedanın şan ve şerefi de korunmuş olacaktı. Uzun yıllardan beri sultanları damatlar karşısında güçlü kılacak tedbirler alınmıştı ancak nikâh kayıtlarına yansıyan bağlayıcı bir hüküm yoktu. Örneğin sultanların tek eş olmaları esastı. Bu bir gelenek olduğu için Nizamname’de zikrine ihtiyaç duyulmamıştı. Sultanlarla nikâhı kıyılan kişi, evliyse eski eşini terk etmek zorundaydı. “Kocaları, sultanların tahakkümlerine katlanmağa mecbur olup hanedana hürmeten veya korkularından zevcelerini tatlik edemezlerdi.” Yine çok yüklü bir çeyizle gelmeleri, kendilerine saray yahut görkemli bir ikamet yeri bahşedilmesi, işlerinin görülmesi için kethüda, kadın ve erkeklerden oluşan yardımcıların emrine amade kılınması, tahsis edilen ödenek yahut maaş ile arabalar vs.⁶⁸ sultanı damat karşısında güçlü kılan sebeplerden bazılarıydı.⁶⁹

Sultanların hanedan üyesi olmaktan ve nikâh metinlerinden dolayı elde ettikleri güç her zaman evliliğin devamı için yeterli olmamaktaydı. Yukarıda nikâh kaydına değindiğimiz Behiye Sultan’ın boşanma kaydının mevcudiyeti bu gerçeği dile getirmektedir. Evlilik sürecinde olduğu gibi boşanmada da getirilen usullere uyma noktasına özel bir gayret gösterildiği anlaşılmaktadır. Behiye Sultan, nikâhının üzerinden dört yıla yakın bir zaman geçtikten sonra boşanmak için Yıldız Sarayı’na gelmişti. Padişahın huzurunda toplanmış olan “Meclis-i Şer’i Âlî’de” sultan; eşinin “kabl-el-duhûl taşraya” gidip henüz gelmediğinden ve aralarında hüsn-i muâşeretin ku-

⁶⁷ Türk geldi, *Görüp İştiktiklerim*, s. 121. Nizamnamenin yürürlüğe girmesinden hemen önce Mehmet Reşad zamanında nikâhlar sarayda padişahın huzurunda kıyılmaktaydı. Sultanların evlenmesi “...Hünkârın riyasetinde, saray erkânı ve sadrazamla şeyhülislam huzurunda yapıldı.” Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 115.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.163–166. Sultanlar ise istedikleri takdirde başka bir erkeğin lehinde olmak üzere eşlerinden boşanabilirlerdi. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, s.156.

⁶⁹ Damatlar sultanlar karşısında nikâh usulü bakımından zayıf olsalar da “damad-ı şehriyari” olmaları nedeniyle çok büyük avantajlara sahiptiler. Uşaklıgil’e göre damatlar; Baltalimanı’nda yahut diğer birçok benzeri gibi Ortaköy’de, Kuruçeşme’de, Çemberlitaş’ta sultanla beraber birer saraya sahip olurlar, altlarında yepyeni, pırıl pırıl parlayan, yazın bir fayton, kışın bir kupa olurdu. Bu halleriyle damatlar “mesud ve kibirli” idiler. Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s.113.

rulmasının mümkün olmadığını ortaya çıkmasından dolayı “bu kere ben bil-asâle talâkı ihtiyar ve nefsimi tatlık eyledim” demişti⁷⁰.

Nizamname’de şehzadelerin nikâhlarının kısılma usulüne daha az yer verilmişti. Onlar evlenmek için izin alacaklar, nikâhları şeyhülislam huzurunda yapılacak ve ilgili sicillere işlenecekti. Sultanlarınkinde olduğu gibi nikâh ve boşanma usullerine değinilmemişti. Nizamname’nin yürürlükte olduğu dönemde gerçekleşen şehzade evlilikleri sultanlarınkinin aksine *Hanedân Defteri*’nde hiç yer almadı. Bu durum onların tamamen serbest hareket edecekleri anlamına gelmemekteydi. Şehzadelerin evlilikleri de benzer şekilde muhtemelen padişahın onayına bağlıydı ya da en azından padişaha rağmen evliliğin gerçekleşme ihtimali düşüktü. Nitekim sarayın onayını almanın ne kadar önemli olduğu Şehzade Abdülkadir Efendi’nin onay almadan yaptığı evlilikle ortaya çıktı.

Yüzyıllardır şehzadelerin cariyelerle evlenmesi geleneği vardı⁷¹. Ancak cariyelerle evlenmeyi engelleyen bazı şartlar oluşuyordu. Öncelikle ülkede kölelik resmen 1909’da kaldırılmıştı⁷². Bir de şehzadeler, hürriyet ortamında saray ve köşklere dışarı çıkmış, halka karışmıştı. Bu gelişmelerden dolayı artık onların herhangi bir kızla evlenmesi mümkündü ve böyle bir evlilikle hanedanın itibarı sarsılabilirdi. Evliliklerin izne tabi tutulmasında bu hususlar göz önüne alınmış olmalıdır.

Nizamname’nin yürürlüğe konulmasının ardından evlenmek isteyen hanedan üyelerinin izin için müracaatta buldukları anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid’in oğlu Abdülkadir Efendi’nin “askerî kaimakamlığından mütekâid mütevaflâ Şerif Beyin küçük kerimesi Macide Hanım’la izdivac niyetinde olduğundan bahisle...” yine Nizamname’ye göre ihdas olunan *Hanedân-ı Saltanat Umûrunun Rü’yetine Mahsus Meclis’e* müracaat ettiği anlaşılmaktadır⁷³.

Abdülkadir Efendi’nin evlilik izni için yaptığı müracaat Meclis’te ele alındı. Macide Hanım, şehzadeye layık görülmedi. Meclis, hanedan üyesi birinin evlenmesinde dikkate alınacak öncelikli hususun “kefâet” olduğunu ve Macide Hanım’ın şehzadeye denk olmadığını belirtti. Ayrıca Meclis kararına göre Macide Hanım’ın “hâl ve mevkii” hanedan azasından biri ile izdi-

⁷⁰ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.30, 4 Teşrinisani 1336/4 Kasım 1920.

⁷¹ Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara, 1992, s.39-41; Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, Çeviren: Ayşe Berktaş, İstanbul, 2002, s.49-50.

⁷² Abdullah Saydam, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Trabzon, 1999, s. 265.

⁷³ BOA, *İ.DUİT*, 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

vaca müsait değildi. En önemlisi de şehzadenin onunla evlenmesi “hanedân-ı saltanatın şan ve şerefiyle gayri mütenâsib” olacaktı⁷⁴.

Ya izin verilmediği halde evlilik gerçekleşirse ne olacaktı? İşte dördüncü madde bu hususa şu şekilde açıklık getirmişti: “Zât-ı hazret-i padişâhînin muvâfakat-ı hümayunları lâ-hakk olmaksızın akd olunacak her bir izdivac âzâ-yı hanedân-ı saltanattan bu izdivacı akd etmiş olan zat bir şehzade ise böyle bir izdivactan tevellüd eden çocuklar hanedân-ı saltanat âzâsından addolunamayacağı gibi bir sultan ise sultan unvan ve payesiyle ona merbut olan cihaz ve tahsisâtın ve zevc hakkında damadlık unvan ve payesiyle onun müstelzim bulunduğu fevâid ve menâfiin ziyâmını intac eyleyecektir.”

Abdülkadir Efendi, Macide Hanım’la evlendiği takdirde eş ve çocuklarını büyük bir riske atmış olacaktı. Fakat şehzade, padişahın rızasına ve Nizamname’deki tehditlere aldırmandan evliliği gerçekleştirdi⁷⁵. Evliliğin duyulması üzerine Hanedân Umûrunun Rû’yetine Mahsus Meclis toplandı. Nizamname’nin dördüncü maddesindeki hükümlerin bulunması “...cihetiyle müşarünileyhin suret-i izdivacından dolayı iş bu madde-i nizamîye ahkâmının tatbiki zarûri...” görüldü. Buna göre; Macide Hanım ve ondan doğan çocukların “hanedân-ı saltanata ve onların izdivac ve zevcâtına aid bilcümle hukuk ve imtiyazât ve muhassasâtın mahrûmiyetleri”ne ve saraya kabul edilmemelerine karar verildi.

Nizamname’de, yapılacak bir izinsiz evlilikten dolayı şehzadelerin bizahtî kendilerine yönelik herhangi bir yaptırımdan söz edilmiyordu ama Abdülkadir Efendi de aleyhinde alınacak kararlardan kurtulamadı, maaş kesim cezasına çarptırıldı⁷⁶.

⁷⁴ BOA, İ.DUİT, 4/44. 9 Şaban 1333/ 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

⁷⁵ Ayşe Osmanoğlu, Macide Hanım’ın 1913’te “Hanedân Meclisi’nin itirazlarına rağmen onunla (Abdülkadir Efendiyle) evlenmiştir.” ifadesini kullanmaktadır. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s.266. BOA, İ.DUİT, 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915. Meclis nizamname ile kurulduğundan ve nizamname de 16 Kasım 1913 tarihinde yürürlüğe girdiğinden şehzadenin evlenme tarihi 1913 yılının sonları olmalıdır.

⁷⁶ Şehzadenin maaşı 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914 tarihli *İrade* ile hükmüne bağlanan hanedan üyelerinin maaş alma esaslarına binaen (BOA, İ.DUİT, 3/19, Lef:1, 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914) 50.000 kuruş idi. BOA, İ.DUİT, 3/21, Lef:1, 7 Rebiyülevvel 1334/13 Ocak 1916. Kararla şehzadenin maaşı 25.000 kuruşa indirildi. Üstelik bu maaştan eski eşinden doğmuş olan Orhan Efendi’ye vermek üzere kesilen 5.000 kuruş da kesilmeye devam edilecekti. Dolayısıyla Abdülkadir Efendi’nin maaşı 20.000 kuruşa inmiş oluyordu. Alınan kararların yürürlüğe girmesi için Divan-ı Hümayun kayıtlarına geçirilmesi ve kararın şehzadeye tebliği konusunda *İrade* çıkarıldı. BOA, İ.DUİT, 4/44. 9 Şaban 1333/ 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

Karar muhtemelen şehzadenin umduğundan daha kötü çıkmıştı. Ama uygulandı mı? Mevcut bilgilere göre Meclis kararlarına uyulmuştu. Macide Hanım'dan 1914'te doğan Ertuğrul Necib ile 1917'de doğan Alâeddin Kadir şehzade olarak kabul edilmediler⁷⁷. Hem çocuklar ve hem de anneleri hanedanın yararlandığı haklardan yararlanamadılar⁷⁸. Örneğin maaş tahsisinden mahrumiyet bunlardan biriydi. Hanedan azasına maaş bağlanmasına dair usul ve esasları belirleyen 1 Ağustos 1914 tarihli kanununun 10. maddesinde; "Hanedân nizamnâmesi mucibince Dîvân-ı Hümâyün'a tescil edilmiş olan evlada maaş tahsis edilemez." denmekteydi⁷⁹.

Mehmet Reşad zamanında İttihat ve Terakki tarafından hazırlanan evlenme ve boşanma ile ilgili Nizamname hükümlerinin benzerleri, İttihatçı karşıtlığı ile tanınan Vahdeddin⁸⁰ döneminde hazırlanan *Hanedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararname*'de de yer aldı⁸¹.

8. Hanedan Üyelerinin Bazı Sorumlulukları

Hanedan üyelerinin evlilik ve boşanma hususunda uymaları gereken kurallara ilave olarak daha başka sorumlulukları ve sosyal ve siyasal hayata dair bir takım sınırlılıkları vardı. Hanedan azasının sosyal ve siyasal hayatta dikkat etmeleri gereken belli başlı hususlar 17. maddede şu şekilde belirlenmişti: "Hânedân-ı saltanat âzâsı vak' ve haysiyetlerini ihlâl edebilecek her güne ef'âl ve akvâlden tevakkî ve mücânebet eylemek ve umûmiyet üzere

⁷⁷ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cevdet Kırpık, "Nizamname Dışı Bir Evlilik Şehzade Sayılmayan İki Çocuk," *Toplumsal Tarih*, sayı:170, Şubat 2008, s.48-55.

⁷⁸ *BOA, İ. DÜİT*, 4/50, Lef:1-2, 15 Kânunusani 1334/15 Ocak 1918.

⁷⁹ *BOA, İ. DÜİT*, 3/19, Lef:1, 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914.

⁸⁰ Vahdeddin'in İttihatçıları sevmediği bilinmekteydi. İttihat ve Terakki Fırkası mensuplarının da ona bir sempatisi ve güveni yoktu. Bu nedenle Mehmet Raşad'tan sonra Vahdeddin'in yerine V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'yi geçirmek istiyorlardı. Selahaddin Efendi'nin vakitsiz ölümü üzerine Vahdeddin'in veliahtlığına razı olunmuştu. Bu durumu Lütfi Simavi: "Veliâht Yusuf İzzeddin Efendi'nin hastalık günlerinde bir gün Büyükada Yat Kulübü'nün bahçesinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey'le karşılaşmışım. Konuşmamız sırasında o, bu mevzuyu çok gizli kaydıyla bana izah etmişti." şeklinde açıklamaktadır. Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, s. 234.

⁸¹ Kararname'nin ilgili maddeleri şu şekildeydi: **Onikinci Madde:** Zükûr ve inâs bil-cümle hanedân-ı saltanat âzâsının izdivacında zât-ı hazret-i padişâhınin muvâfakat-ı hümâyunlarının istihsâli muktezidir. Taleb-i müsaade-i seniye'yi mutazammın tahrîren vukû' bulacak müracaat üzerine taraf-ı eşref-i tâc-dârîden Encümen-i Âlinin mütâlaâtı istifsâr buyrulur. Encümen-i Âlice işbu izdivacın kefâetine kanaat hâsıl olup da ıcrasına müsaade-i seniye-i mülûkane şâyân buyrulduğu halde tarafeyne ve Bâb-ı Âliye tahrîren tebliğ-i keyfiyet edilir.

Onüçüncü Madde: Muvâfakat-ı hümâyuna iktirân etmeyen şerâit-i an'aneyi câmi olmayan izdivaclarda zevc şehzadegândan olub da zevce efrâddan ise zevce-i mezkûre hanedân-ı saltanata mensup addolunmayacağı gibi zürriyetleri dâhi hanedân-ı Âl-i Osmandan ma'dûd olunmaz. Ve zevce selâtinin olup da zevc hâricten ise zevc ile zürriyetleri hanedân-ı saltanata mensub addolunmaz.

BOA, İ. DÜİT, 2/67, Lef:4, 5 Şubat 1338/5 Şubat 1922.

millet ve hükümete karşı da bîtarafâne hayırhahlık göstermek ve kavmiyet veya fırka münâzâtına her güne mûlahazâtta ve nûzzâr-ı mes'ûlenin faaliyet-i siyâsiye-i idâriyesini sektedâr edebilecek her türlü ef'âl ve akvâlden tevakkî ve ictinâb etmek vazifeleriyle mükellefdirler.”

Nizamname ile hanedan üyelerinin sorumluluklarına dair genel çerçeve bu şekilde çizildikten yaklaşık iki buçuk ay kadar sonra yayınlanan bir *İradenin* içeriği aynı hususları teyit eder nitelikteydi⁸². *İradenin* çıkarılış amacı; “hânedân-ı saltanat âza-yı kirâmının enzâr-ı nâsda muhafaza-yı vakar ve şerefleri pek ziyâde şâyân-ı itinâ olmasına binâen bu kaziyeye-i mühimmenin te'yîd ve tevsikine ve hüküm-ü nizâmın tamamen tatbikine medâr olmak üzere” şeklinde açıklanmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki irade, Nizamname hükümlerinin uygulanmasında titiz davranılması için çıkarılmış olup hanedan mensuplarının durum, tutum ve davranışlarından kaynaklanan rahatsızlıklar devam etmekteydi.

İradede şehzadelerin halk nazarında ağır başlılık ve şereflerini korumalarına itina etmeleri gereği vurgulandıktan sonra bunu temin için yapılması gerekenler sıralanmıştı. Buna göre şehzadelere yönelik getirilen sınırlamalar şunlardı: 1. “Şehir dâhilinde ve civarında bir mahalle azîmetleri esnasında kira araba ve kayığı ile otobüs ve elektrikli tramvaylara ...” binmeyecekler 2. “Şimendiferlerle Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefâin İdaresi vapurlarına râkib oldukları takdirde kendilerine ayrıca bir kompartuman yahut bir küçük kamara tahsis...” olunacak. 3. “Otel, gazino, kafe şantan (café chantant), lokanta ve birahane gibi yerlere ve sût-i zannı davet edebilecek mahallere asla...” gidemeyecekler. 4. “Umûmî mesîrelerde halkın arasına sokulup vakar ve itibarlarına münâfi ahvâlden...” kaçınacaklar. 5. “Tiyatro, balo ve sinematograf misillü lu'biyyât mahallerine...” gitmeyecekler. 6. “Ahlâk ve mevkii itibarıyla şeref ve haysiyetleriyle mütenâsip olmayacak eşhâsî kabûlden tevakkî...” edeceklerdi. Buna ilaveten “...şehzadegân ve selâtîn hazerâtı araba ve otomobillerinin hânedân-ı saltanata mahsus olmak üzere bilâhire tayin kılınacak bir alâmeti hâvî ve arabacıların kisvelerinin dahi tayin edilecek renk ve şekilde olarak yeknesak bulunması” kararlaştırılmıştı. Belki de bu *İrade* gereği olarak bir ara şehzadelere araba tahsis edilmişti⁸³.

⁸² BOA, *İ.DUİT*, 2/53, 19 Kânunusani 1329/1 Şubat 1914.

⁸³ Şehzade Orhan Efendi, bu hususa dair şu şekilde bilgi vermektedir: “Bir ara, has ahırdan şehzadelere araba verdiler. Bütün arabaların tekerlekleri lastik, sadece benimkisi demirdi. Serencebey'e geldiğimizde, tekerlekler yüzünden atlar yokuşu çıkamazdı. Selim Bey amcama söyledim, tekerlekleri değiştirtti. Sonradan arabaları geri aldılar.” Murat Bardakçı, *Osmanlı Hanedanının Sürgün Öyküsü Son Osmanlılar*, İstanbul, 2006, s. 15.

17. maddeyle getirilen sınırlamalardan biri de şehzadelerin siyasetle uğraşmasının engellenmesiydi. Bu maddeyle şehzadelerin kavmiyet ve parti çekişmelerine girmemeleri, hükümet işlerini sekteye uğratacak söz ve davranışlardan uzak durmaları esası getirilmişti. Böyle bir sınırlamanın getirilmesinde hanedanın şeref ve haysiyetini muhafaza gayretini de göz ardı etmemek gerekir.

Hanedan üyelerinin sorumluluklarını teyit eder nitelikte konulan diğer bir madde de 18. maddeydi. Buna göre hanedan üyeleri padişahın izinsiz olarak başkent dışına çıkamayacaklardı. Uygulama yüzyıllardır gelen bir endişenin yansıması gibiydi. Başkent dışına çıkan şehzadenin herhangi bir siyasi grup, fırka ya da çıkar çevresiyle fikir ve hareket birliğine saparak padişahın tahtını tehlikeye sokabilme ihtimali vardı. Belki can güvenliğinin sağlanması meselesi de kaygıya yol açan nedenlerden biriydi. İzin şartı bu sebeplerle konulmuş olmalıydı.

XVI. yüzyılın sonlarından itibaren *Sancağa Çıkma* usulünün kaldırılarak *Kafes Sistemi*'nin getirilmesi nedeniyle şehzadeler, değil İstanbul dışına çıkmak saraydan bile çıkamaz olmuşlardı. XIX. yüzyıldan itibaren sistemde meydana gelen değişime rağmen İstanbul dışına çıkışlar yine kontrol altında tutulmaktaydı. Abdülmecit kardeşi veliaht Abdülaziz'i bir ara Trablusgarb'a vali olarak göndermeyi düşünmüş fakat meseleyi Reşid Paşa'ya açtığına o, durumu nazik ve tehlikeli gördüğünü belirtince padişah da bundan vazgeçmişti⁸⁴.

Abdülaziz zamanında ise şehzadelerin başkent dışına çıkışları ancak padişahlarla birlikte olabilmekteydi. Örneğin Sultan Abdülmecid'in 23 Temmuz 1859 senesinde deniz yoluyla Selanik ve Sakız adasına yapmış olduğu seyahatte, yanında Abdülaziz, Murad, Abdülhamid ve Reşad Efendiler vardı⁸⁵. Abdülaziz'in 1867'deki Avrupa seyahatine ise Yusuf İzzeddin, Murad ve Abdülhamid Efendiler katılmışlardı⁸⁶.

II. Abdülhamid döneminde ise hanedan üyelerinin İstanbul dışına çıkışlarına izin verilmedi. Hanedan üyeleri ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yurt içi ve hatta yurt dışı seyahatlere çıkmaya başladılar. Mehmet Reşad, yönetime geldikten sonra yurt gezilerinde bir kısım şehzadeyi de

⁸⁴ Cevdet Paşa, *Maruzat*, s.26-27.

⁸⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s. 78.

⁸⁶ Cemal Kutay, *Avrupa'da Sultan Aziz*, İstanbul, 1970, s.23-24.

beraberinde götürmekteydi⁸⁷. Öte yandan tahsil maksadıyla veya başka nedenlerle birçok hanedan üyesinin padişahın izinli olarak yurt dışına gittikleri vakidir. V. Murad'ın oğlu Şehzade Selahaddin Efendi'nin maiyeti ile birlikte tedavi maksadıyla yurt dışına çıkmasına izin verilmişti⁸⁸. Şehzade Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk Efendi 1915'te tahsil için Viyana'da bulunuyordu⁸⁹. Yine aynı tarihte Osman Fuad, Abdülhalim ve Abdürrahim Efendiler Almanya'da askeri eğitim görüyorlardı⁹⁰. I. Dünya savaşının son günlerinde şehzade ve sultanlardan Avrupa'da bulunanlar vardı⁹¹. Yine şehzadelerden 1919 güzünde Viyana'ya giden Abdülkadir Efendi, İstanbul dışına çıkarken izin almıştı⁹².

Hanedan üyeleri Abdülhamid sonrası dönemde de İstanbul dışına çıkmışta güçlüklerle karşılaşıyorlardı. Sultanların şehir dışına ve yurt dışına çıkışları çok sıkı tutulmaktaydı. Saliha Sultan'ın hastalığı nedeniyle doktorlar onun Profesör İzrail'e muayene olmak üzere Berlin'e gitmesini tavsiye ettiler. Saliha Sultan⁹³, yurt dışına çıkması için izin almak üzere Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'e müracaat etti. Buna dair doktor raporları incelendikten sonra "...hanedân-ı saltanat-ı seniyyeye mensub muhaderâtın her ne sebep ve vesile ile olursa olsun Avrupa'ya gitmelerine müsaade olunmayub ahvâl-i sahihaya müstenid bir ihtiyaç zuhurunda buraca tedavileri çaresine bakılması usûl-ı müttehize icâbından ve bu usûlün devam ve muhafazası muktezâ-yı hâlden ise de..." sultanın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde tedavi olamayacağı anlaşıldığından Almanya'ya gitmesine izin verilmişti. Ancak bazı şartlar vardı: 1. Yurt dışında "sultanlık unvan-ı resmîyesini asla" kullanmayacak. 2. "Memâlik-i müttefika hâricinde bir

⁸⁷ Padişahın 1910 ve 1911'deki yurt gezlerine bazı şehzadeler de katılmışlardı. Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, s.123, 125 ve 143.

⁸⁸ Selahaddin Efendi Marienbad'da kür yapmak için yanında küçük oğlu Osman Fuad Efendi, Teşrifatçı Fuad Efendi, Doktor Yanko, Celal Şevket Bey, Manuk Efendi ile harem ağalarından Zülküflü Ağa da bulunduğu hâlde Romanya vapuru ile hareket etti. Şehzadenin maiyetinde bulunanlar arasında çıkan uyumsuzluk nedeniyle Viyana'dan geri dönüldü. Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtrâtı*, s. 58.

⁸⁹ BOA, MV(Meclis-i Vükela), Lef:1, 196/139, 15 Şubat 1330/28 Şubat 1915.

⁹⁰ BOA, MV, 199/139, Lef:1, 29 Zilhicce 1333/8 Kasım 1915. Ali Vâsib Efendi şehzadelerin yurt dışında bulunmalarıyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: "Osman Fuad amca o esnada (1915) Almanya'da tahsilde bulunuyordu. İlk kafil olarak üç şehzade Alman hükûmeti ve imparatorunun misafiri olarak Berlin civarında Potsdam'a tahsile yollanmıştı (Şehzadeler Abdürrahim, Abdülhalim ve Osman Fuad Efendi idi)." Ali Vâsib Efendi, *Bir Şehzadenin Hâtrâtı*, s. 60.

⁹¹ Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, s.311.

⁹² İki aylık bir izinle burada bulunan şehzadenin izin süresini uzatma isteği reddedilmişti. BOA, İ. DUIT, 4/50, Lef: 2, 15 Kânunusani 1334/15 Ocak 1918.

⁹³ Sultan Abdülaziz'in kızı olan Saliha Sultan bu tarihte 53 yaşındaydı. BOA, İ.DUIT, Lef: 3, 5/109, 12 Kânunusani 1326/25 Ocak 1915.

memlekete gitmeyerek”, “doğruca Almanya’ya” gidecek. 3. Tedavisi biter bitmez hiç beklemeden İstanbul’a dönecekti⁹⁴.

9. Cezâî Hükümler

Hanedan üyeleri sorumluluklarını yerine getirmezler, çizilen sınırların dışına çıkarlar, yasaklara uymazlarsa ne olacaktır? Nizamname’nin neredeyse her bir maddesinde hanedan üyelerinin toplum içinde saygın bir yere sahip olmasını temine yönelik gayret hissedilmektedir. Buna rağmen ailenin şeref ve haysiyetini zedeleyici fiilleri işlemekten geri kalmayanlar olursa yola getirmek için bazı cezâî yaptırımlar konulmuştur.

Cezâî müeyyideler, 19. maddede düzenlenmişti: “Hânedân-ı saltanat âzasından biri kendi haysiyetini münhâl veya vazâifine mânî bir hâl ve harekette bulunduğu takdirde zât-ı hazret-i padişâhî âtî-*ez-zikr* mücâzâtı tertîb ve icra buyururlar: 1. İhtar. 2. Tevbih. 3. Saray-ı hümâyuna adem-i kabûl. 4. Bir seneyi tecavüz etmemek üzere ikametgâhından çıkmasını men.”

Aslında ceza verme yetkisi padişaha ait olmakla birlikte 22. madde hükmüne göre padişah gerek duyduğu hususları Meclis gündemine getirebildiğinden disiplinle alâkalı mevzuular burada müzakere edilmişti.

Mevcut bilgilere göre Meclis gündemine getirilerek değerlendirilen ilk konu II. Abdülhamid’in oğlu Şehzade Abdülkadir Efendi ile ilgiliydi. 15 Mart 1914 tarihinde İstanbul Polis Müdür-i Umûmîsi imzasıyla Dâhiliye Nezareti’ne yazılan yazıda; Abdülkadir Efendi’nin uygunsuz mahallere gittiği haber verilmekteydi. Şehzadenin en son bir kadını metres olarak tuttuğu ve onun evinde kaldığı yolunda emniyet birimlerinden istihbarat gelmişti⁹⁵. İstanbul Polis Müdür-i Umûmîsi’nin saraya yazdığı yazı “Hanedân-ı Saltanat Meclis-i Âlîsinin nazâr-ı dikkatine” sunulmak üzere *Mabeyn Başkitabeti*’ne yazılmıştı⁹⁶. Müdürün, konunun Meclis’te görüşülmesini istemesi de ilgi çekiciydi. Dâhiliye Nezareti’nden Sadaret’e ve Polis Müdür-i Umûmîliğinden *Başkitabet*’e yazılan tezkereler söz konusu Meclis’te ele alındı ve şehzadenin Beyoğlu’ndaki uygunsuz mahallere gitmek, burada Arkiro (?) adındaki kadının evinde bulunmak ve kadını kendi evine getirerek eğlence tertip etmek fiillerinden dolayı “altı ay müddet ikametgâhından çıkması”

⁹⁴ BOA, İ.DUİT, 5/129, 28 Nisan 1334/28 Nisan 1918.

⁹⁵ BOA, DH. KMS, 17/23 Lef:2, 2 Mart 1330/15 Mart 1914; BOA, DH. KMS, 17/23 Lef:1, 4 Mart 1330/17 Mart 1914; BOA, Hanedân Defteri, No:2, s.8. 9 Mart 1330/22 Mart 1914.

⁹⁶ BOA, DH. KMS, Lef:2, 17/23, 2 Mart 1330/15 Mart 1914.

yasaklandı, yani ev hapsine çarptırıldı⁹⁷. Madde hükmüne göre buna padişahın bizatihi kendisi karar verecekti. Ancak konu, Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'te ele alındı ve cezayı Meclis verdi.

Meclis, gündemine gelen meseleyi Nizamname çerçevesinde ele alarak burada belirtilen cezalardan birini önermişti. Ancak Nizamname'de öngörülme- yen bir takım cezaların verildiği de oluyordu. Örneğin Abdülkadir Efendi, Meclis kararına rağmen Macide Hanım'la evlenince maaş kesim cezasına çarptırılmıştı⁹⁸.

Nizamname hükümlerine göre ceza alan bir diğer şehzade de İbrahim Tevfik Efendi idi. Şehzade, Enver Paşa'nın yaverini yaralamaktan dolayı altı ay süreyle ikametgâhından çıkmama cezasına mahkûm oldu⁹⁹.

Nizamname, padişaha konusu suç teşkil eden ve ceza gerektiren bir fiili işlemekten dolayı ceza verme yetkisini verdiği gibi affetme yetkisi de tanımaktaydı. 23. maddeye göre padişah suç işleyen hanedan üyesini affetmezse 19. maddede belirtilen cezalardan birinin icrasını isteyebilecekti. Af konusunda da Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in devreye girdiği görülmektedir. Meclis, ceza teklifinin yanında af konusunda da padişaha öneride bulunabilmekteydi. Nitekim Abdülkadir Efendi'nin aldığı ev hapsinden dolayı affı, söz konusu Meclis'te görüşülmüş ve şehzade "...meclis-i mezkûrca vukû' bulan arz ve istizân mücibince..." affedilmişti¹⁰⁰.

Nizamname'de 19. maddenin uygulanmasıyla ilgili ilgi çekici bir ayrıntıya değinilmektedir. 24. maddede Osmanlı ailesine sıhriyet bağı ile bağlı olanlar ile bunların evladı hakkında da 19. madde hükümlerinin uygulanabileceği yazılıdır. Böylece Osmanlı ailesinin şan ve şerefini muhafaza için, evlenmeler yoluyla ilişki kurulan kişiler de madde hükümlerine dâhil edilmişti.

⁹⁷ BOA, İ.DUİT, 4/42. 23 Rebiyülâhır 1332/9 Mart 1330/22 Mart 1914. BOA, DH. KMS, Lef:4, 17/23, 24 Rebiyülâhır 1332/9 Mart 1330/22 Mart 1914. Şehzade İbrahim Tevfik Efendi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yaverini yaralama fiilini işlediği halde mevcut belgelere göre bu dava meclis gündemine gelmedi. Şehzadeye ceza, doğrudan doğruya padişah tarafından verildi. BOA, İ.DUİT, 4/39, 13 Nisan 1332/26 Nisan 1916.

⁹⁸ BOA, İ.DUİT, 4/44. 9 Haziran 1331/22 Haziran 1915.

⁹⁹ BOA, Hanedân Defteri, No:2, s.32, 13 Nisan 1332/26 Nisan 1916; BOA, İ.DUİT, 4/42. 23 Rebiyülâhır 1332/9 Mart 1330/22 Mart 1914; BOA, DH. KMS, Lef:4, 17/23, 24 Rebiyülâhır 1332/9 Mart 1330/22 Mart 1914; BOA, İ.DUİT, 4/39, 13 Nisan 1332/26 Nisan 1916. Ayrıca söz konusu şehzadelerin yargılanmalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Cevdet Kırpık, "Abdülkadir ve İbrahim Tevfik Efendi Yargı Karşısında İki Şehzade," *Toplumsal Tarih*, sayı:167, s.26-32.

¹⁰⁰ BOA, Hanedân Defteri, No:2, s.13, 12 Nisan 1330/25 Nisan 1914; BOA, DH. KMS, Lef:5, 17/23, 22 Cemâziyelâhır 1332/6 Mayıs 1330/19 Mayıs 1914.

Bizzat hanedan üyelerine yönelik cezâî müeyyidelerin yanında onları koruma adına da yaptırım uygulayabilmekteydi. 20. maddede; “Zât-ı hazret-i padişâhî kendilerince dâî-i şübhe görünecek olan eşhâsı teb’id etmelerini hanedân-ı saltanat âzâsına emir buyurabilirler.” denmekteydi. Böylece herhangi bir üyenin, durumundan şüphelenilen bir kişiyle görüşmesi engellenebilecekti.

10. Hanedanla İlgili Çeşitli Hukukî Meseleler

Mevcut belgelerden anlaşıldığı kadarıyla hanedan birçok hukukî meseleyle karşı karşıya kalmaktaydı. Bu durum Nizamname’nin yürürlüğe girmesinden önce de aşağı yukarı aynıydı¹⁰¹. Nizamname’yi hazırlayanlar muhtemelen bu nedenden dolayı 8. maddeyi koydular. Maddede; “Hanedân-ı saltanat âzâsı haklarında haciz kararı isdârı ve vesâyete müteallik mesâilin halli ve beynlerinde tahaddüs edecek bil-cümle deavî ve münâzaâtın faslı Hanedân Umûrunun Rü’yetine Mahsus Meclis’in cümle-i vazâifindedir.” deniyordu. Dolayısıyla bu tür meselelerin çözümü vazifesi Meclis’e aitti.

İlgili madde gereğince Meclis, Nizamname’nin yürürlüğe girmesinden bir buçuk ay kadar sonra durum tespiti yapmak gayesiyle girişimde bulundu. Bu çerçevede hanedan üyelerinin birbirleriyle, devletle yahut ahali ile aralarındaki bir takım ihtilafli konularda “deavî-i hukukiye” bulunduğu Meclis’in dikkatini çekmiş; bu nedenle bunların esas ve mahiyetlerinin bilinmesine ve “sûver-i hâliyenin tedkik ve tezekkür olunmasına lüzum görüldüğünden mesâil-i deavî-i mezkûrenin enva’ ve eşkâlini ve ashâb-ı matlûbun esâmisiyle mikdar ve cihet-i matlubâtını mübeyyin bir defterin Adliye Nezaret-i celîlesinden celb ve irsâl buyrulması lüzumunun meclis-i mezkûr kararıyla tebliğine ibtidâr kılındı.”¹⁰²

Bu bağlamda hanedan üyelerinin birbiriyle, halkla ve hükümetle olan davalarının bir düzene konulabilmesi için “daire-i adliyede” bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun kurulmasındaki bir diğer amaç ise “irade olunan münâziün fih mesâil ve deavî-i hukukiyenin mahâkim-i âdiyyede rü’yet ve cereyânına hâcet kalmaksızın hall ve def’i münâsîp olacağı cihetle bunların birer sûret-i tesviyeye merbutu imkânını tezekkür ve tayin” idi. Bu maksatla

¹⁰¹ Bunlardan bir tanesi 22 Kasım 1268 doğumlu (BOA, İ.DUIT, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917) padişah Mehmet Reşad’ın kız kardeşi Seniha Sultan’ın bir borcuyla ilgiliydi. Mahkeme, Seniha Sultan’ın bir sebzeçiyeye olan borcundan dolayı piyanosunun satılması kararı vermişti. Sultan, mahkeme kararının uygulanmasına itiraz ettiği için, karara uyması gerektiği konusunda padişah fermanına muhatap olmuştu. BOA, İ.DUIT, 5/123, Lef:1, 30 Teşrinisani 1326/13 Aralık 1910.

¹⁰² BOA, İ.DUIT, 3/32, 19 Kânunusani 1329/ 1 Ocak 1914.

oluşturulan komisyonda şu şahıslar vardı: Mahkeme-i temyiz reis-i evveli Haydar, aynı mahkeme üyelerinden Hasan Fehmi, Asım ve Ali Rıza ile İstinaf Müddeî-i Umûmîsi Sadreddin Bey. Komisyon, hanedan üyelerine ait davaları görüşerek mütalaalarını Meclis'e sunacak, burada gerekli tetkikler yapıldıktan sonra durum padişaha arz edilecek, son sözü padişah söyleyecekti¹⁰³.

Komisyunun ilk icraatlarından biri hanedan borçlarının tespitiyle ilgiliydi. Komisyon, hanedan üyelerinin çeşitli mahkemelerdeki davaları ile davaların tarafları ve safahatına dair bilgi vermeye başladı. Örneğin komisyonca hazırlanarak Adliye Nezareti marifetiyle Sadaret'e oradan da Meclis'e sunulan dört parça mazbatadan bir tanesi Seniha Sultan'a ait olup "daire-i icraya tevdi olunan düyûnâta" ait bir meseleydi. Yine sultanın bir Fransız vatandaşı ile aralarında olan alacak davasının Birinci Ticaret Mahkemesi'nde görülerek söz konusu borcun ilk kısmının mevkii-i icraya konulduğu ve "kısım-ı âherinin dâhi mahkeme-i mezkûrede takibi lâzım geleceği anlaşılmasına nazaran muamelât-ı icrâiye ve adliyenin devam-ı cereyanından başka yapılacak bir şey kalmadığı tebeyyün etmiş olduğu"nu bildirmekteydi. Buradan anlaşıldığına göre komisyon muhakeme süreci devam eden davaların normal seyrine müdahale etmiyordu. İlginç olan bir husus daha vardı ki kesinleşen mahkeme kararları Meclis'e geliyor, buradan uygulanmak üzere "Meclis-i mezkûre" ifadesiyle Adliye Nezareti'ne gönderiliyordu¹⁰⁴. Yani Meclis kesinleşmiş mahkeme kararlarına herhangi bir müdahalede bulunmuyordu.

Yapılan müracaat üzerine komisyon, hanedana ait borçları ortaya çıkararak yapılması gerekeni Meclis'e takdim etmekteydi. Burada ilginç olan söz konusu komisyonun herhangi bir karar belirtmeksizin sadece davaları tespit ederek Meclis'e havale etmesi idi. Bu çerçevede komisyon, 2 Nisan 1914 tarihinde Hazine-i Hassa'ya ait altı kalem borcun varlığını tespit ederek Meclis gündemine sundu. Buna göre Vasıf Ağa ve Savfet Ağa'nın Hazine-i Hassa'dan alacağı vardı. Yine aynı hazinenin Ansera (?) Bey'e mahkeme masrafından, Çatalca Kazası'nda Çiftlik Karyesi'ne ise men-i müdahaleden

¹⁰³ BOA, İ.DUİT, 3/33, 26 Rebiyülevvel 1332/9 Şubat 1329/22 Şubat 1914; BOA, Hanedan Defteri, No:2, s. 7, 9 Şubat 1329/22 Şubat 1914; BOA, İ. DUİT, 3/34. 10 Rebiyülâhır 1332/ 7 Mart 1914; BOA, İ.DUİT, 5/124, Lef:1, 4 Mart 1331/17 Mart 1915.

¹⁰⁴ BOA, İ. DUİT, 3/34. 10 Rebiyülâhır 1332/ 7 Mart 1914; BOA, İ.DUİT, 5/123, Lef:2, 5 Rebiyülâhır 1332/2 Mart 1914.

dolayı borcu vardı. Meclis, ilgili evrakı inceledikten sonra “cümlesinin Hazine-i Maliyeye âdiyeti”ne karar verdi. Karar, Maliye Nezareti’ne bildirildi¹⁰⁵.

Meclis’in hanedan azasının devletle olan malî meselelerinin çözümünde aktif rol aldığı görülmektedir. II. Abdülhamid’in en büyük oğlu Mehmet Selim Efendi, Serencebey yokuşunda şahsına tahsis edilen konak için Hazine-i Maliyenin kendisinden beş senelik kira karşılığı 3.000 lira talep ettiğini, hâlbuki geçen beş yıllık zaman dilimi içerisinde konakta tamirat ve ilaveler yaptırdığını belirterek durumun mağduriyetine sebep olduğunu belirtti.

Hanedân-ı Saltanat Umûrunun Rü’yetine Mahsus Meclis, “hanedân-ı saltanat erkân-ı kirâmına devletçe birer ikâmetgâh tahsisi teamül-i kadim iktizâsından olmasına mebnî” kira talep edilmesinin uygun olmayacağına karar verdi. Fakat herhalde bir daha böyle bir hususla karşılaşılmaması bakımından “âtîsi için bir karar-ı münasip ittihaz edilmek üzere keyfiyetin Meclis-i Mahsus-ı Vükelâya tevdi’ buyrulması” hususunun Sadaret’e tebliği kararlaştırıldı¹⁰⁶.

Nizamname’nin yürürlüğe girmesinden sonra Cemile Sultan da vergi borcundan dolayı Meclis’e başvuruda bulunmuştu. O, Meclis-i Mebûsân karşısındaki bir mülkü için kendisinden 130 lira vergi istendiğini hâlbuki Hazine-i Maliye’nin maaşlarının yarısını ödemediğini, bu nedenle geçim sıkıntısı yaşadıklarını belirtiyordu. Sultan; “iş bu meblağın mütedâhil maaşından mahsubunun icrası” için padişaha başvurdu. Durum Meclis’te ele alındı. Sultanın talebi uygun bulunarak Sadaret’e gerekli emir verildi¹⁰⁷.

Herhangi bir hanedan üyesinin borcu gibi, eski padişahların borçları da Meclis gündemine gelebilmekteydi. V. Murad’ın borçlarından dolayı varisleri aleyhine açılan alacak davası Meclis tarafından değerlendirildi. Meclis, “padişahân düyûnunun hazine-i maliyeye âdiyetine mebnî deyn-i mezkûr için verese-i müşârünileyhime müracaat doğru olamayacağından bu bâbda Meclis-i Vükelâca” bir karar alınmasını önerdi¹⁰⁸. Yine V. Murad’ın verese-i aleyhine açılan alacak davası Meclis’te ele alındı. Meclis “makam-ı saltanat-ı seniye-i ihraz buyuran selâtîn-i izâmın emvâl-i metrûkesi usûlen verese-i kalmamakta olduğu gibi düyûnün da Hazine-i Maliyeye âdiyeti

¹⁰⁵ BOA, İ.DUİT, 3/35, Lef:1, Lef:2, 20 Mart 1330/2 Nisan 1914.

¹⁰⁶ BOA, İ.DUİT, 4/4, 14 Mayıs 1330/27 Mayıs 1914.

¹⁰⁷ BOA, İ.DUİT, 5/117, 28 Eylül 1330/11 Ekim 1914; BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s. 7, 28 Eylül 1330/11 Ekim 1914

¹⁰⁸ BOA, İ.DUİT, 5/132, 1 Rebiyülâhır 1333/16 Şubat 1915. Evrakın köşesinde “Devletlü nacâbetlü Selahaddin Efendi hazretlerine mahsus dosyaya verildi.” notuna bakılırsa V. Murad’a ait borç meselesi oğlu Selahaddin Efendi aleyhine açılan dava münasebetiyle gündeme gelmiş olmalıydı.

min-el-kadîm cârî olan teamül iktizasından bulunmasıyla deyn-i mezkûr için verese-i müşârünileyhime mürâcaâtın doğru olamayacağına” karar verdi. Bu nedenle konuyla ilgili Meclis-i Vükelâca bir karar alınması uygun görüldü¹⁰⁹.

Bazen Meclis, gelen davaları doğrudan çözüme kavuşturmuyordu. Örneğin şehzade Seyfedddin Efendi aleyhine, ahaliden Hacı Hüseyin tarafından açılmış olan alacak davasında böyle bir durum yaşandı. Üsküdar Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi’nden tevdi olunan evrak, Adliye Nezaretî’nce Sadaret’e takdim edildi. Sadaret’e arz yazısında Adliye Nazırı; “Hanedân-ı âlî mesâilini tedkik eden komisyon-ı âlice ittihaz buyrulacak kararın emir ve tebliğiyle beraber evrakın da iadesine müsâade-i âliye-i fahimâneleri sezâvâr buyrulmak bâbında emr u ferman hazret-i men-leh-ül-emrindir” demişti¹¹⁰.

Sadaret, ilgili evrakı padişaha gönderdi. Dava konusu evrak Meclis’te mütalaa edildikten sonra “hukuk-ı şahsiyeye taalluk eden bu misillü deâvinin Meclisçe tedkikine mahal olmamakla beraber mahâkim-i resmiyece de aynen rü’yeti işin hanedân-ı saltanattan bir zâta taalluku itibariyle muvâfık görülemediğinden bu bâbda Adliye Nazırı Beyefendi hazretlerince bir çare-i sulh bulunmak üzere keyfiyetin nazır-ı müşârünileyhe havalesi” kararlaştırıldı¹¹¹. Yani Meclis davayı “hukuk-ı şahsiyeyi” ilgilendirdiği için kendi yetki alanına girmediğine karar vermiş, ancak “mahâkim-i resmiye”de görülmesinin de uygun olamayacağı kanaatine varmıştı. Meclis’in bu tavrı ilgi çekicidir. Çünkü bir yandan kendi yetki alanına girmediği yönünde karar vermiş bir yandan da davanın normal bir mahkemede görülmesine karşı çıkmıştı. Bu karar, muhtemelen hanedanın itibarını koruma kaygısından kaynaklanmaktaydı.

Meclis bu gücüyle yapılan müracaatlar üzerine hanedan üyelerinin işlerini kolaylaştırmakta ve ara çözümler üretmekteydi. Nitekim Mediha Sultan’ın bir sorunu bu şekilde halledilmişti. Sultanın Erenköyü’nde bulunan köşküne “bazılarının iddia-yı tasarrufla vukû’ bulan taarruzlarının ve bu bâbda mahâkim ve devâirce cereyan eden muamelâtın eşkâl ve derecâtını mübeyyin olmak üzere” sultanın kethüdası ile dava vekili taraflarından îtâ kılınan iki kıta layiha Meclisçe okunduktan sonra şu kararlar alınmıştı: 1. Konu “Mahkeme-i Temyiz reis-i evveli Haydar Efendi hazretlerinin taht-ı

¹⁰⁹ BOA, İ.DUİT, 3/84, 3 Şubat 1330/16 Şubat 1915.

¹¹⁰ BOA, İ.DUİT, 4/25, Lef:3, 29 Eylül 1330/12 Ekim 1914.

¹¹¹ BOA, İ.DUİT, 4/25, Lef:1, 1 Rebiyülâhır 1333/3 Şubat 1330/16 Şubat 1915.

riyasetinde müteşekkil komisyona havale” edilecek. 2. Ortaya çıkacak sonuca kadar söz konusu köşke vukuu bildirilen tecavüz durdurulacak, bunun için ise polise gerekli emir verilecektir¹¹².

Meclis’e havale edilen meseleler bazen istenilen zaman diliminde görülemeyebiliyordu. Emine Sultan¹¹³ borcu nedeniyle Ancel (?) biraderler tarafından Dersaadet Bidayet Mahkemesi’ne açılan alacak davası hakkında Meclis’e başvuruldu. 15 Mayıs’ta Adliye Nezareti’nden Sadaret’e ve oradan da saraya sunulan tezkerede davanın 24 Mayıs 1916’da görüleceği, bu nedenle Meclisçe alınacak kararın muhakemeden evvel nezarete bildirilmesi gerektiği bildiriliyordu. Padişah ise Meclis’in toplanması için yeterli evrakın birikmediğini bu nedenle “meclisin ictimâından sonraya tâ’lik-i keyfiyet edilmesi zarûrî olduğundan nezaret-i müşârünileyhâya ana göre icrâ-yı tebligat buyrulması”nı emretti¹¹⁴.

11. Ölüm Tutanakları

Diğer meselelerde olduğu gibi ölüm tutanaklarının tanziminde de hanedana mahsus işlerin düzenli şekilde yürütülmesi hedeflenmişti. Ölümün raporlaştırılmasındaki öncelikli amaç meydana gelebilecek şaibeyi ortadan kaldırmaktı. Muhtemelen Sultan Abdülaziz’in ölümü üzerine uzun süren tartışmaların meydana gelmesi böyle bir düzenlemenin yapılmasında etkili olmuştu.

Ölüm tutanaklarının düzenlenme şekli de aynen doğum raporları gibi 9. maddede belirlenmişti. Tutanak, padişahça belirlenen iki Meclis-i Âyân üyesi ile sadrazam tarafından doluşturulmaktaydı. Eldeki ölüm tutanaklarından biri Padişah Mehmet Reşad’ın kız kardeşi Cemile Sultan’a ait olup şu şekilde düzenlenmişti¹¹⁵:

“Hemşire-i hazret-i şehriyârî Cemile Sultan binti Abdülmecit Han hazretleri iş bu bin üç yüz otuz üç sene-i hicriyesi rebiyülahırının on birinci ve bin üç yüz otuz üç sene-i maliyesi şubatının on üçüncü Cuma günü hulûl-ü ecel-i mev’ûdiyle irtihâl-i dar-ül-beka eylemiş ve cenazesi vasiyeti vechile ber-mentuk-ı irade-i seniye-i cenâb-ı padişâhî pederleri cennetmekân müşârünileyh hazretlerinin türbe-i şerîfesi hazîresine defnedilmiş olmasıyla

¹¹² BOA, İ.DUİT, 5/124, Lef:1, 4 Mart 1331/17 Mart 1915.

¹¹³ Emine Sultan, Abdülaziz Han’ın kızıydı. BOA, İ.DUİT, Lef:3, 5/110, 18 Teşrin-i sâni 1326/1 Kasım 1910.

¹¹⁴ BOA, İ.DUİT, 5/140, Lef:1-2, 8 Mayıs 1332/21 Mayıs 1916.

¹¹⁵ BOA, Hanedân Defteri, No:2, s.21, 2 Şubat 1330/15 Şubat 1914.

Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesinin mevadd-ı mahsûsu ahkâmına tevfikân muamele-i muktezîyenin îfası zımında işbu vesika tanzim ve tarafımızdan imza olundu.

Âyândan	Âyândan	Sadr-ı a'zam
Ali Rıza	Musa Kâzım	Mehmed Said”

Tutanak saraya sunulmuş burası da gereğinin yapılması için Sadaret'e havale etmişti¹¹⁶. Ölüm tarihi ve gününe ilaveten vesikada belirtilen önemli bir ayrıntı ise ölüm sebebinin rapora yansıtılmış olmasıydı. Cemile Sultan'ın ölüm sebebi “ecel-i mev'ûd” yani doğal bir ölüm olarak yazılmıştı. Bazen ölüm sebebi doktor raporuna istinaden yazılmaktaydı. Bu durum ölen kişinin hanedan içerisindeki önemine göre değişmekteydi. Örneğin V. Murad'ın oğlu Selahaddin Efendi'nin ölüm sebebi, doktor raporuna dayanılarak oluşturulmuştu. Çünkü Selahaddin Efendi'nin padişahlık sırası, Yusuf İzzeddin ve Vahdeddin'den sonraydı¹¹⁷. Büyüklük sırasının esas alındığı bir sistemde ön sıralarda yer alanların ölümleri üzerinde her zaman bir takım şaibenin olması, dedikoduların ortaya çıkması muhtemeldi. Bu nedenle merhum şehzadenin ölüm sebebi hakkında padişahın baştabibi bir rapor düzenlemişti. 14 Nisan 1915'te ölen Selahaddin Efendi'nin ölüm tarihi ve günü belirtildikten sonra rapora; “... hücum-u dem-i dimağîden vefât eylediği Sertabîb-i hazret-i şehriyârî cânibinden îtâ kılınan rapordan anlaşılmasıyla...” notu düşülmüştü¹¹⁸.

Ölümü üzerinde çeşitli tartışmaların bulunduğu veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin vefatıyla¹¹⁹ ilgili tutanağı hazırlayan heyet de doktor raporunu esas almıştı. Tutanağa göre Yusuf İzzeddin Efendi 1 Şubat 1916 günü ölmüş ve II. Mahmut'un türbesine gömülmüştü. Veliahdın intihar ettiği kanaatinde olan heyet, tutanakta intihar sebebini de açıklamıştı: “Cinnet istihâluye”. Heyet bu kanaate, Sadaret'ten yazılan 2 Şubat 1916 tarihli tezkere-i hususiye ile tafsilatlı heyet raporu içeriğinden varmıştı¹²⁰.

¹¹⁶ BOA, İ.DUİT, 5/120, Lef:2, 23 Rebiyülâhır 1333/10 Mart 1915.

¹¹⁷ BOA, İ.DUİT, 5/109, 12 Kânunusani 1326/25 Ocak 1911.

¹¹⁸ BOA, İ.DUİT, 3/85, Lef:2, 23 Mayıs 1331/5 Haziran 1915.

¹¹⁹ Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümüyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ercüment Ekrem Talu/Ziya Şakir, *Şehzade Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü İntihar mı Etti?*, İstanbul, 2005; Şehsuvaroğlu, “Veliahd Yusuf İzzeddin Efendiye Dair,” s.13-16.

¹²⁰ BOA, İ.DUİT, 3/66, Lef:2, 17 Cemaziyevvel 1334/ 9 Mart 1332/22 Mart 1916. Ali Fuat Türkğeldi'nin belirttiğine göre şehzadenin “illet-i dimağîyesi bir müddetten beri kesb-i şiddet etmişti.” Şehzade, kendisinin kanser olduğuna vehmeder, böyle olmadığına inanmak için “önüne gelene” yemin ettirirdi. “Bilahare bu merak veliahtlıktan iskat olunacağı vehmine münkalib olarak iskat

Ölüm tutanağının dikkatle hazırlandığı diğer bir kişi ise II. Abdülhamid idi. II. Abdülhamid'in ölümü üzerine düzenlenen tutanakta doktor raporlarının esas alındığı görülmektedir. 31 Mart Vak'ası'ndan sonra oturmaya mecbur edildiği Selanik'ten I. Balkan Savaşı sırasında İstanbul'a getirilen II. Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı'nda ikamet etmekteydi. Sâbık padişah 10 Şubat 1918 tarihinde "zaaf-ı kalb sebebiyle" adı geçen sarayda vefat etmişti. Nizamname gereği hazırlanması gereken tutanak, eski padişahın ölüm sebebine dair özel doktorları ile "hükümetçe muayenelerine memur edilen diğer etibbâ-yı mütehassısa taraflarından müştereken itâ" edilen protokol ile iki parça rapor içeriğine dayanılarak oluşturuldu. Tutanakta ayrıca padişahın naşının II. Mahmud'un türbesine konulduğuna ve söz konusu raporların Hazine-i Evrak'da saklanmak üzere gerekli işlemlerin yapıldığına dair bilgiler yer almaktaydı¹²¹.

Ölüme dair tutanaklar, hanedan üyelerine ödenen maaşın kesilmesi ve bu ölümden dolayı ilgili bazı kişilere maaş bağlanması için de gerekliydi. Hanedan üyelerine maaş bağlanması ile ilgili usul ve esasları belirleyen 1 Ağustos 1914 tarihli kanunun 7. maddesinde; "Zevcleri vefât eden Kadınefendilere mâhiye beş bin kuruş maaş verilecektir" denilmekteydi¹²². Madde, Nisan 1915'te değişikliğe uğradı ve eşleri ölen Kadınefendilerin maaşı 10.000 kuruşa çıkarıldı; 1 Ağustos tarihli kanunda zikredilmeyen vefat eden şehzade eşlerine de aylık 5.000'er bin kuruş maaş verilmesi kararlaştırıldı¹²³. Nitekim Şehzade Selahaddin Efendi'nin ölümünden sonra üç eşinden her birine Meclis-i Vükelâ kararıyla 1915 yılı Mayıs ayından itiba-

edilmediğine dair herkesten ve hatta Sultan Reşad'tan bile yemin talep eylemişti." Bunun üzerine padişah, ona yemin içeren bir tezkere yazdı. Fakat bir süre geçtikten sonra eski vehmi yine geri dönerdi. Şehzadenin teşrifatçısı Osman Bey bir gün yanında bir ustura görerek almış, sonra olacakları tahmin ederek görevinden istifa etmişti. "Osman Bey çekildikten sonra Efendi, tedarik eylediği bir ustura ile kolunun kan damarlarını kat' edip intihar etmiştir." Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 119. Veliâhdı İttihatçıların öldürttüğü yolunda söylentinin çıkması üzerine hükümet durumu tarafsız bir komisyona inceletti. Komisyonunda Şûrâ-yı Devlet üyesi Abdürrahim Şadan Bey ve Âyân üyesi Halim Bey ile Bâb-ı Meşihat'ten bir kişi veliâhdın köşküne giderek merhumun evrakını incelettiler. Durumun intihar olduğu teyit edildi. Şehsuvaroğlu, "Veliâhd Yusuf İzzeddin Efendiye Dair", s. 16. Anlaşıldığı kadarıyla bu komisyon, nizamname hükmünce oluşturulan heyetten farklı bir şekilde kurulmuştu.

¹²¹ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.42, 23 Mart 1334/ 918. Söz konusu tutanağın altında Meclis-i Âyân üyeleri Mahmud ve Ali Rıza ile Sadrazam Vekili Enver'in imzaları bulunmaktaydı. Doktor raporunun esas alındığı bir diğer tutanak da Sultan Abdülaziz'in kızı Emine Sultan'ın ölümüyle ilgiliydi. Onun vefat sebebi de Dr. Âkil Muhtar Bey'in vermiş olduğu rapora istinaden oluşturulmuştu. BOA, *İ.DUİT*, 5/142 Lef:3, 1 Mart 1336/1 Mart 1920.

¹²² BOA, *İ.DUİT*, 3/19, Lef:1, 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914.

¹²³ BOA, *İ.DUİT*, 3/23, Lef:1, 10 Cemâziyelâhir 1335/2 Nisan 1917.

ren aylık 5.000'er kuruş maaş bağlandı. Yine Cemile Sultan'ın ölümü üzerine münhal kalan 420 bin kuruşluk yıllık tahsisatı, ilk kez maaş alacaklarla zamlı maaş alacak olan hanedan üyeleri için hanedan bütçesine aktarıldı¹²⁴.

12. Tereke Kaydı

Ölüm raporlarından sonra ölen üyelerin geriye bıraktığı her türlü taşınır ve taşınmaz mal ile başka kayda değer şeylerle ilgili yapılacak muamelelerin yapılma şekli de Nizamname'de yer almaktaydı. Tereke kaydındaki öncelikli amaç ölenin geriye kalanların varislere sağlıklı bir şekilde intikaliydi. Ancak ölenin sıradan biri olmaması, olağanüstü denilebilecek tedbirlerin alınmasına yol açmıştı. Tereke kaydıyla ilgili takip edilecek yol ve yöntemler 15. maddede açıklanıyordu. Buna göre şehzade ve sultanların ölümünden sonra yapılacak işlemler sırasıyla şunlardı: 1. Ölenin sarayının şeyhülislamlik makamı tarafından "taht-ı temhire" alınması 2. Mührün açılması ve terekenin yazılması; bu işlemin Sadaret tarafından seçilecek bir Meclis-i Âyân ve bir Şûrâ-yı Devlet azası ile Meşihat Müsteşarı'nın huzurunda gerçekleşmesi 3. Söz konusu kişilerin, duyulması gerek iç ve dış siyaset ve gerekse "müdafaa-yı milliye" açısından uygun olmayan her çeşit evrak ve vesikanın varlığından Sadaret'i haberdar etmesi 4. Varlığı sadrazam tarafından padişaha arz edilecek söz konusu evrakın padişah *İradesiyle* "Dîvân-ı Hümâyün evrakı meyanına" konulması. Nitekim bu maddenin de uygulandığı anlaşılmaktadır. Cemile Sultan öldükten sonra oluşturulan heyet, merhumenin evine gelerek Nizamname'de bahsedilen usullere uygun olarak muamele yapmıştı¹²⁵.

13. Vasî Tayini, Teftişi ve Murakabesi

Tereke kaydından sonra her hangi bir ölüm olayının ardından karşılaşılması muhtemel sorunlardan biri de vesayet konusuydu. Nizamname'nin 6. maddesine göre 20 yaşın altındaki hanedan üyelerine vasi tayin etme yetkisi padişaha aitti. Maddede; "Pederleri vefât etmiş bulunan şehzadegân ile sultanların emvâli kendileri 20 yaşına vasil oluncaya değin taraf-ı padişâhîden nasb edilecek bir veya müteaddid vasî marifetiyle idare olunacaktır." deniyordu. Atanan bu vasilerin "teftiş ve murakabesi" ise Meclis'e aitti. Bu husus 7. maddede şu şekilde belirtilmişti: "Vasiler Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in teftiş ve murâkabesi altında ifâ-yı vazife eyleyeceklerdir."

¹²⁴ BOA, *İ.DUİT*, Lef: 8, 9, 10, 3/20, 14 Mayıs 1331/27 Mayıs 1915.

¹²⁵ BOA, *İ.DUİT*, 5/121, Lef:1, 26 Mart 1331/8 Nisan 1916.

Vasi tayini padişaha, teftiş ve murakabesi Meclis'e ait olsa da tayin konusunda hükümetin daha aktif bir görev ifa ettiği anlaşılmaktadır. Daha Nizamname çıkmadan önce İttihat ve Terakki Partisi hükümetinin Sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa'nın böyle bir icraatı olmuştu. Naciye Sultan ile Enver Bey'in evlenmesinden önce merhum şehzade Süleyman Efendi'nin işlerini düzenlemek üzere İsmail Efendi adında birinin atandığı görülmektedir. Çünkü Süleyman Efendi'nin ölmesiyle birlikte oldukça büyük lakin çok karışık bir mirası ortaya çıkınca bunu ayıklamak ve idare etmek için Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa Selanik'ten tanıdığı İsmail Bey'i bu iş için görevlendirmişti. İsmail Bey, diğer işler gibi Naciye Sultan'ın evlilik hazırlıklarını da idare etmişti¹²⁶.

Arada başka bir vasi değişimini mevcut belgelerden anlamak mümkün değil ama söz konusu şehzadenin 10 yaşındaki oğlu Şerefeddin'e 1 Şubat 1914'te yeni bir vasi tayin edilmişti. Yine aynı tarihte II. Abdülhamid'in 13 yaşındaki oğlu Nureddin'e de bir vasi tayini yapılmıştı. Hanedân-ı Saltanat Nizamnamesi'nin 6. maddesi hükmüne göre düzenlendiği belirtilen vasi tayininin gerekçesi söz konusu şehzadelerin yaşlarının küçük olmasıydı¹²⁷. Bu nedenle "Nureddin Efendi Hazretleri'ne sol cenah ordusu kumandanlığından mütekâid Hurşid Paşa Hazretleri" atanmıştı. Şerefeddin Efendi'nin vasiliğine ise "dâmâd-ı cenâb-ı şehriyârî Harbiye Nazırı Enver Paşa hazretleri" tayin edilmişti¹²⁸. Bu atamalar Hanedân Umûrunun Rü'yetine Mahsus Meclis marifetiyle gerçekleşmekteydi. Nizamname hükümlerine göre Harbiye Nazırı sıfatıyla Meclis'in doğal üyesi olan Enver Paşa göreve gelişinin üzerinden henüz bir ay geçtikten sonra kayınbiraderi Şerefeddin Efendi'nin vesayetini üzerine almıştı.

Sonuçta vasi konusunda görev alanı sadece teftiş ve murakabe olan Meclis, zaman zaman padişahın yetki alanına girerek vasi tayin edebilmekteydi.

14. Hanedân-ı Saltanata Ait Bir Kısım Evrakın Kaydı ve Muhafazası

Nizamname'yi düzenleyenler, bir taraftan hanedanı ilgilendiren meseleleri halletme gayreti içinde bulunurken bir yandan da sorunlar hakkında-

¹²⁶ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, s. 116-117.

¹²⁷ BOA, İ. DÜİT, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917. Şehzade, Enver Paşa'nın o an 18 yaşındaki eşi Emine Naciye Sultanın kardeşidir. BOA, İ. DÜİT, 5/109 Lef:3/B, 12 Kânunusani 1326/25 Ocak 1911; BOA, İ. DÜİT, 5/116, 6 Ağustos 1333/6 Ağustos 1917.

¹²⁸ BOA, İ. DÜİT, 5/18, lef: 1, 20 Kânunusani 1329/1 Şubat 1914; BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s. 6. 20 Kânunusani 1329/1 Şubat 1914.

ki vesikaların düzenlenme usul ve yöntemleri ile muhafazasına dair de hükümler koymuşlardı. Meydana getirilen doğum ve ölüm tutanakları ile nikâh kayıtlarının kayıt ve muhafazası için takip edilecek usuller 12. 13. ve 14. maddelerde şu şekilde sıralanmıştı: 1. Söz konusu vesikaların ilk ve son yaprağına işaret ve rakam konulmuş deftere kaydedilmesi. 2. Defterin her bir yaprağına sadrazamın “sahh” işaretini koyması¹²⁹. 3. Çıkarılacak irade ile sadrazamın bu vesikaların bir nüshasını Meclis-i Âyân’a göndererek, söz konusu Meclis’in defterlerine kaydedilmesi ve saklanması için emir vermesi. 4. “Deftere kayd ve tescili ikmal olunca kapadılıp Dîvân-ı Hümâyun evrakı meyanında hıfz” olunması.

Söz konusu vesikaların Meclis-i Âyân defterlerine kaydedilmesini düzenleyen 12. madde muhteviyatı Meclis’te tartışmalara yol açtı. Madde, Nizamname’nin kabul edilmesinin üzerinden ancak üç yıldan fazla zaman geçtikten sonra Meclis gündemine geldi. Sadrazam Mehmet Said imzasıyla 10 Mart 1916 tarihinde söz konusu Meclis başkanlığına sunulan tezkerede şöyle denmekteydi: “Hanedân-ı saltanat âzâsının tevellüt ve izdivaç ve vefâtına ait tanzim olunacak vesâikin birer nüshasının Meclis-i Âyân’a irsâli ve bunların Meclis’in defterinde kayıt ve tescili ile evrak meyanında hıfzı nizamnâme-i mahsus ahkâmından olmakla tanzim edilmiş olan 16 kıt’a vesîka ile mezkûr nizamnâmenin sûret-i musaddakaları taraf-ı devletlerine tesyâr kılındı efendim.”

Meclis üyelerinden bazıları teklife sıcak bakmadılar. Örneğin Âyân azasından Topçu Ferîki Rıza Paşa, Meclis-i Âyân’ın tetkik ve müzakere etmediği bir şeyi nasıl kabul edeceğini sorarak dünyanın her yanında hanedan kanununun olduğunu, Nizamname’nin varlığını bilmediğini belirtip bu usulün uygun olmadığını dile getirdi. Gelen evrak içeriğinin görüşülmesi için Şura-yı Riyasete sevkini isteyenler olduğu gibi Meclis reisi gibi Nizamnâme-i Dâhilî tanzimi ile uğraşan encümene sevkini isteyenler de oldu. Tartışmalar neticesinde Meclis reisinin önerisiyle mesele Nizamnâme-i Dâhilîyi tanzim ile uğraşan encümene sevk edildi¹³⁰.

Nizamnâme-i Dâhilî Encümeni, Nizamname’yi inceledi ve konuyla ilgili bir mazbata hazırlayarak görüşünü belirtti. Encümen, Meclis-i Âyân’a ait

¹²⁹ 2 No’lu *Hanedân Defteri*’nin 38. sayfasına kadar her bir yaprağın devrin Sadrazamı Said Halim Paşa tarafından “Mehmed Said” imzasıyla imzalandığı görülmektedir. “Mehmed Talat” imzasına 38. sayfada bir kez rastlanmaktadır. Nadiren imzalanan sonraki sayfalarda genelde *Mabeyn Başkâtibi* Ali Fuat Türkgeldi’nin imzası, yine bir başka *Mabeyn Başkâtibi* Refet Bey’in ve bir yerde de Sadrazam Tevfik Paşa’nın imzası bulunmaktadır. *BOA, Hanedan Defteri*, No:2, s.1-74.

¹³⁰ *Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi*, cilt:1, İctima:40, 27 Şubat 1331(1916), s. 316-317.

Nizamnâme-i Dâhilinin "...nihayetine madde-i mahsusa unvanı altında rakamsız olarak berveç-i ati bir madde ilavesi (nin)..." uygun olacağı şeklinde fikir beyan etti. Topçu Feriki Rıza Paşa, Nizamname'nin çıkış sebebini ve hanedân-ı saltanata ait vukuatın Meclis'te tescil edilmesinin sebebini sorarak karşı çıktıysa da Abdurrahman Şeref Efendi'nin girişimleriyle¹³¹ kayıt usulü şu şekilde belirlendi: Sadaret'in tasdik ederek gönderdiği hanedân-ı saltanat üyelerinin doğum, ölüm ve evliliklerine ait evrak "taraf-ı riyâsetten heyete mealen tefhîm veya arzu olunursa aynen kiraat edildikten sonra defter-i mahsûsuna kayıt ettirilmek üzere heyet-i umûmiye kararıyla divân-ı riyasete tevdi' olunacaktır." Oluşturulacak defterin her bir sayfasına numara verilecek, ilk ve son sayfaları ayrıca işaretlenecek, her bir vesika buraya ayrıca kaydedilecek, bu yazıların aslına uygunluğu kâtib-i umûmî tarafından tasdik edildikten sonra başkan ve başkanvekilleri tarafından imzalanacaktı. Son olarak da defter ve ona müteferri evrak ve vesikalar, özel bir şekilde kasa içerisinde saklanacaktı¹³².

Böylece 16 Kasım 1913'te yürürlüğe giren Nizamname'nin ilgili maddesinin Meclis-i Âyân defterine kaydedilmesi, Meclis'in 17 Aralık 1916 tarihli toplantısında yani yaklaşık üç yıl sonra kesinleşmiş oluyordu.

Sonuç

Hanedân-ı Saltanat Nizamnâmesi'nin hazırlanma sebepleri, muhteviyatı ve uygulanması gibi temel hususları aydınlatmak amacıyla yaptığımız bu araştırmanın sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Hanedanın itibarını koruma gayesiyle hazırlanan Nizamname, bu çerçevede eğitim-öğretimi düzenledi, sosyal ve siyasal hayatta belirli sınırlar getirdi, üyelerle ilgili her tür meseleyi belirli kaidelere bağladı.
2. Yüzyıllar boyu hanedan işlerinin yürütülmesinden padişah tek başına sorumlu iken Hanedân-ı Umurûnun Rü'yetine Mahsus

¹³¹ Abdurrahman Şeref Efendi konuyla ilgili şu görüşlere yer verdi: "Bizde şimdiye kadar böyle bir usûl yoktu, yalnız eskiden tevellüdât ve vefeyât vukuunda bir Hatt-ı Hümayun ile Bâb-ı Âli'ye bildirilir ve izdivacât hakkında bir şey yapılmazdı. Bu usûl değişmiş, tensiki icap etmiş ve bu bâbda bir nizamnâme yapılarak Babiâli de bu vekaayin nasıl kuyûdu varsa heyet-i Âyândan da bir kayıt bulunsun denilmiştir." Abdurrahman Şeref, bunun kanunla mı nizamname ile mi olacağını bahis konusu olmadığını, meselenin sadece bu bilgilerin tescili olduğunu dile getirdi. Yine Abdurrahman Şeref Bey, bu hususun encümenin aksine, bir karar olarak alınmasını, dolayısıyla meclis nizamnamesine eklenmesinin doğru olmayacağını belirtti. *Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi*, cilt:1, İctima:12, 1 Kanunuevvel 1332 (1916), s. 155-156.

¹³² *Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi*, cilt:1, İctima:12, 1 Kanunuevvel 1332 (1916), s. 155-156.

Meclis'in kurulmasıyla hükümet üyeleri de söz sahibi oldu, Meclis son derece etkin bir faaliyet gösterdi.

3. Evlenme ve boşanma usulleri, ihtiyaçların getirdiği baskıyla yeniden belirlendi fakat bu hususlara dair geleneksel uygulamaların önemli bir kısmı da devam ettirildi. Sultanların evlenme ve boşanma işlemleri titizlikle kayıtlara geçirilirken şehzadelerle ilgili aynı hassasiyet gösterilmedi.

Nizamname hükümlerinin yürürlükte kaldığı dönemin I. Dünya Savaşı ve mütareke yıllarına denk gelmesine rağmen hayata geçirilmesi konusunda azami gayretin sarf edildiği görülmektedir. Nizamname, 7 Şubat 1922 tarihinde yürürlüğe giren ve aynı amaca hizmet eden *Hanedân-ı Âl-i Osman Umûru Hakkında Kararnâme*'nin yürürlüğe girişine kadar uygulandı.

مَدِينَةُ الْيَوْمِ وَالْغَدِ

باشکورتای

عزله

۶۶۶

۶۶

خداوند سلطنت نهد به عبادت مخصوصات و معاصراتک تا همه نظام و طراز داشته به بعضه قواعد و ضوابط راجح
صفتی که میسوزد و تا به تو تسلیم ناید بر من به رعیت حکمانه از راه نیت حیرت تا عجزی نشود و بر یو بیرون نظام نامه
لغا صده سالی صد زینا همدین ایسی نکرده و بعد از مرد و مرماه حضرت حق لا اله الا الله

و ل الله اعلم بالصواب
سکانت حضرت شاهزادگی

خانانہ سلطنت اعضائے حال و موقعی باید

ذات نفی نغمہ ایدہ خطامانہ

۱۲

برخی ماده

ذات صرفت یادشاهی خانانہ همایونینک باجمہ اعضائے اورزده برقیسیدہ و نظارت و انضام صہ
و صلاحیت ہار اولوی ہونک وہ باشوہ اعضاء ابو نظامانہ ایدہ نغمہ اولندہ

ایچین ماده

خانانہ سلطنت :
اولد خانانہ آن عثمانک کھدایانہ عصبی عیند صورت سروردرہ صہ اولدہ اولاد و اعقاد نایا بوزانہ
و بیانہ اولاد و کورنہ صورت سروردرہ حاصل اولد نوانہ برکبہ .
ہرانی جہت داخل اولونک (سرزده ، سلطانہ) عنانہ و (دولتو مجاہدو ، دولتو عیشو) لقبہ
سیقتاری وارد . اصول و تعالیم مخصوص قیدی و عیدہ وارث سلطنت اولرہ اولرہ سرزده (دولتو)
عنوانی اعزاز ایدہ .

اویچین ماده

قاری بائہ واصل اولورلرہ اولسوند خانانہ سلطنت اعضائے ذات صرفت یادشاهیک موافقت
انضمام ایدہ عقدہ ایدہ مز .

دردیجی ماده

ذات صرفت یادشاهیک موافقتی ہوندی لایمہ اولقریبہ عقدہ اولرہ صہ لہر برادواج اعضائے خانانہ
سلطنتہ بوانہ و واجی عقدہ ایدہ اولدہ ذات برشزده ایسہ بولید برادواجہ نولہ ایدہ موافقت
خانانہ سلطنتہ اعضائے عد اولدہ صہ جہتی کی برسلطانہ سلطانہ عنانہ دیایہ سیدہ اکا و برول اولدہ
جلاز و تقصیرات و رواج عقدہ دامادلوہ عنانہ دیایہ سیدہ انک سدرم بولیدی نوانہ و مسافعت
صیاحی اتباع ایدہ بندہ .

بیاسته ایدر و مایه شهابونه باسه لاجوره و خه کف کتاجی ایفا ایدر .

بدری ایلمی ماده

ذات هفتک یادجه بر حاد نیک خانه له مجسمه نیتقن ایجان ایندک کون طوغریه طوغریه ذکن
ولی عهد سلطنت و ذات سائی حده نیتقن عجمه و تقریری اوزرینه قره ورد کلری نامه ابو محمدت
تعبیه اولدیجه کوزده سرائیها بونه عقد اجتماع دعوت ایلمی امر و زمانه جوردر .
خانه له مجلسی امور و معاملاتجه هجج بر فرزه مخصوص تعقیب ایلمک مجبور و کله مجلسی ظهور هادیه ده
علوقه دره اولدیجه حد اولاره زاندر ایله هادیه به وقوف و معلومان اولدی اجتماع ایله ده و برضط
ورقوسی دخی تنظیم ایله کله .

خانه له مجلسی تمام نیتقنه افسان و معایله طویلی سانیله مؤافده کوردیکی عالی بیانه ایله اتقا
ایله حد و تقیه مصفاک جمله تنظیم ایله هججی و مطبوعی عالی ساهانیم رفع و تقسیم ایلمک کله .

بدری اویغی ماده

اگر ذات هفتک یادجه معاضه عفو و صفح اهرانه لزوم کورمزل ایسه سالف الذکر اولدیجه فقونجی ماده
مصرع مجازانه برینک اهراسخی امر و زاده جوردر .

بدری دردیجی ماده

سرق صهریت سینه نائل اولاره ذوات ایدر بوندک اولادی عهدنه دخی اولدیجه فقونجی ماده مطای
تطبیعه اولدیجه کله .

(ماده مفترده)

ولی عهد سلطنت موقع و صفت سیمی تعبیه ایتمه اولدیجه مراسم دوله اشراک و سفر و جهان
سیاسه تک زیارات سیمه لری قبول هفتک حاکمدر .

اگر ایلمی ماده ۱۶
۲

